

2980-2806

Dorlion Journal

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Arařtırmalar
Vol./Cilt: 1 / Issue/Sayı: 2, Dec./Aralık 2023, pp./ss. 247-276.

Gülşen-Âbâd'da Seyr ü Sülûk Alegorisi

Allegory of Seyr ü Sülûk in Gülşen-Âbâd

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10262742>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date

08.11.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date

05.12.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date

31.12.2023

Dorlion Journal

Dr. Fatih Çınar
Diyanet İşleri Başkanlığı

cinar.fatih.58@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-8192-1714>

SCREENED BY

iThenticate®
Professional Plagiarism Prevention

Öz

Sûfîler, kelâm ve fıkıh gibi islâmî disiplinlerden farklı olarak Muhammedî ahlâkı elde etmede akıl ve beş duyunun yanı sıra selîm kalbin ve akl-ı meâdın esas alındığı seyr ü sülûk denilen bir yöntemi usûl olarak benimsemişlerdir. Onlar, Hakk'ın tecellîlerini müşâhede etmek için çıkılan bu manevî yolculuğun esaslarını ve sınırlarını eserlerinde detaylı bir şekilde gündeme getirmişlerdir. Sûfîlerin bu nakillerinden onların, kalbin manevî kirlere arındırılması, gönülde tecellîsi vesîlesiyle Hakk'ın âlemlerle olan münasebetini bütün yönleriyle müşâhede ederek fenâ ve bekâ gibi yüksek derecelere ulaşmış, Hakk'ın övdüğü Hz. Peygamber'in ahlâkî olgunluğu ile bezenmeyi şîâr edindikleri anlaşılmaktadır. XVI. yüzyılda yaşamış, Halvetiyye tarikatının Şemsiyye kolunun müessîsi, ilmî ve irfânî kişiliğiyle döneminde ve sonrasında etkili bir isim olan Şemseddîn-i Sivâsî de sûfîlerin seyr ü sülûk yöntemlerine dâir söylemlerini ve uygulamalarını eserlerinde yoğun olarak işleyen isimlerden biridir. Sivâsî, birçok eserinde nebevî ahlâkı elde etme yöntemi olarak seyr ü sülûk sürecinin çeşitli boyutlarını dile getirmiştir. O, *Gülşen-âbâd* adlı eserini ise hakikat sırları, kâinattaki her şeyin Hakk'a işaret olması ve sâliklerin bu gerçeklere ancak seyr ü sülûk ile ulaşabilecekleri gibi konulara hasretmiştir. Seyr ü sülûk sürecinin taraflarını çiğdem, sümbül, zerrin, benefşe, lale, susam, zambak, nilüfer, nergis ve gül gibi on çeşit çiçekle remzederek izah eden Sivâsî, eserde vahdet-i vücûd düşüncesini konu edinmiştir. Eser, bu çiçeklerle müellifin konuşmaları, onlara sorulan sorular, alınan cevaplar ve bu süreçte seyr ü sülûkün esasları, tarafları ve sınırları gibi konuları içermektedir. Bu çalışmada, Şemseddîn-i Sivâsî'nin, usûl ve içerik olarak edebî ve ahlâkî mesnevîler içerisinde orijinal bir yeri olan *Gülşen-âbâd* adlı eseri bağlamında sûfîlerin nebevî ahlâkı elde etme yöntemi olarak benimsedikleri seyr ü sülûke dâir görüşleri dile getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Seyr ü sülûk, Şemseddîn-i Sivâsî, Gülşen-âbâd, Alegori

Abstract

Unlike Islamic disciplines such as kalam and fiqh, the Sufis adopted a method called seyrusülûk, which is based on the mind and the five senses, as well as the sound heart and reason, in obtaining the virtues of Prophet Muhammad. Sufis, who brought the principles and limits of this spiritual journey to the agenda in detail in their works, to witness the manifestations of God, purifying the heart from spiritual impurities, observing the relationship of God with the world in all its aspects by means of its manifestation in the heart, they have attained such high levels as fana and baka, and have adopted the motto of being adorned with the moral maturity of the Prophet, whom God praises. Shemseddîn-i Sivâsî, who lived in the sixteenth century and was the founder of the Şemsiyye branch of the Halvetiyye sect and an influential figure in his period and afterwards, is one of the names who intensively

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Çınar, Fatih. "Gülşen-Âbâd'da Seyr ü Sülûk Alegorisi". *Uluslararası Dorlion Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (DASAD)* 1/2 (Dec. 2023), 247-276. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10262742>

deals with the discourses and practices of the sufis in his works. In many of his works, Sivâsî has expressed various dimensions of the process of navigation as a method of obtaining prophetic morality. He devoted his work named Gülşen-Âbâd to issues such as the secrets of truth, the fact that everything in the universe is a sign of God, and that the devotees can only reach these truths by navigation. Sivâsî, who explains the sides of the process of seyrusülük by depicting ten kinds of flowers such as crocus, hyacinth, zerrin, beneşe, tulip, sesame, lily, water lily, daffodil and rose, deals with the idea of unity of existence in the work. The work includes topics such as the conversations of the author with these flowers, the questions asked to them, the answers received, and the principles, sides and borders of navigation in this process. In this study, in the context of Shemseddîn-i Sivâsî's work named Gülşen-Âbâd, which has an original place in literary and moral masnavis in terms of method and content, the views of the sufis on the method of obtaining prophetic morality are expressed.

Keywords: Sufism, Seyr ü sülûk, Shemseddîn-i Sivâsî, Gülşen-Âbâd, Allegory

1. GİRİŞ

İnsanın anlam arayışı, “Ben kimim?”, “Nereden geldim?” ve “Nereye gidiyorum?” gibi soruları kendisine sormasını ve bu sorulara verilecek cevapları inkâr edilemeyecek bir gerçeklikle ortaya koyma gayreti ile karşı karşıya bırakmıştır. Akılcı, bilimsel ve metafizik arayışların temelinde insanın bu anlam arayışının bulunduğunu belirtmek insanlık tarihi ile eşdeğer olan bu arayışların ana gâyelerine işâret anlamı taşımaktadır.

Hz. Peygamber’in nübüvveti ile insanlığın anlam arayışında, temelleri vahye (Kur’ân’a) dayanan yönteme tekrar dikkat çekilmiş ve insanın bu usûlle hayatına yön vermesinin dünya ve âhiret mutluluğu için arayışın en ideal yolu olarak tarif edilmiştir. Kaynak olarak aynı envanteri kullanmalarına rağmen İslâm felsefesi, kelâm, tefsir, hadis, fıkıh ve tasavvuf gibi İslâmî disiplinlerin birbirinden farklılık arz eden yöntemlerle sistemleşmeleri de insanın anlam arayışına vahiy penceresinden bakmasına zemin oluşturmak gayesiyle şekillenmiştir. Bu disiplinler içerisinde tasavvufî düşünce, Hz. Peygamber dönemindeki zühd hayatı ve dünya-âhiret dengesi eksenindeki anlam arayışını tesis edebilmek iddiasıyla ortaya çıkması ve zamanla kuralları belirli metafizik bir hüviyete bürünerek hakîkî bilgi ve varoluş gerçeğinin izini süren bir yapıya dönüşmesi özelliği ile diğer disiplinlerden farkını ortaya koymuştur. Yine sûflerin diğer İslâmî ilimlerden farklı olarak kalp merkezli, nefsin ıslahı ve rûhun yüceltilmesi ana ilkeleri üzerine kurdukları sistemlerinde gönül aynasını parlatıp Hakk’ın tecellîlerini orada belirginleştirmek gayretleri onları seyr ü sülûk denilen mânevî bir yolculuğun mihmânı kılmıştır. Bu mânevî yolu zikir, tefekkür, tezekkür, râbîta, murâkabe, havf, recâ, sahv, mahv, fenâ ve bekâ gibi tecrübelerle aşmayı, hakîkate ulaşmak için zarûri gören sûfler, bu yolda bir rehberin kendilerine yol gösterici olmasını da olmazsa olmaz bir ilke kabul etmişlerdir.

Mürşîd ve mürîdin, işleyişin iki yönünü ifade ettiği seyr ü sülûk sürecinde nüzûl ve urûc denilen varlık kavasını idrak ederek insân-ı kâmil tecrübesini elde etmek en temel hedef olarak belirlenmiştir. Bu ideal hedefe ulaşabilmek için sâlikin zâhir ve bâtımında dikkat etmesi gereken adımları sistemleştiren sûfler, mânevî âlemin sözle ifadesinin güçlüğünden dolayı birçok sembol/remiz üzerinden konuya dair görüş ve düşüncelerini dile getirmişlerdir. Mecâzî aşktan hakîkî aşka yelken açmak için nefisle cihâd, riyâzet, vahdet şarabı ile kendinden

geçmek, tevâzu, melâmet ve mestanelik yoluna tâbi olmak, dertli olmak, hakîkati aramak, Hakk'ın dostlarına can feda etmek, hizmet, safâ ve muhabbet ehli olmak, ibadetlerle yoğunlaşmak, halvet tadını almak ve mestâneliğin izini sürmek gibi uygulamalarla seyr ü sülûk sürecinin haritasını resmetmişlerdir. Bu anlamda alegori ile seyr ü sülûk sürecini ve sâlikin tecrübelerini, kuşları konuşturarak aktaran ilk müelliflerden Ferîdüddîn-i Attâr'ın (öl. 618/1221) *Mantıku't-Tayr* adlı eserinin konumuna ve önemine özellikle işaret etmek gerekmektedir. Attâr'ın bu eseri kendisinden sonra birçok sûfiye yol göstermiş ve bu konuda eser telif eden sûfiler, seyr ü sülûk sürecini kuşlar veya çiçekler vasıtasıyla eserlerinde işlemişlerdir. Sûfîlerin bu düşüncelerini daha sistematik bir şekilde ve mevcut bilgilere göre ilk defa birçok çiçeği seyr ü sülûk sürecinin kahramanı olarak takdim eden kişi ise Şemseddîn-i Sivâsî'dir. O, *Gülşen-Âbâd* adlı eserinde gül, sümbül, zerrin, menekşe, lale, sûsen, zambak, nilüfer ve nergis remizleri üzerinden seyr ü sülûk sürecini ve sistemin temel dayanaklarını izah etmiştir. Çalışmada, Sivâsî'nin, kendisine kadar gelen seyr ü sülûk edebiyatını içselleştirdiği ve yeni boyutlar kazandırarak anlam arayışında insanlara mânevî yolculuğu tarif ettiği *Gülşen-Âbâd* adlı eserindeki alegori konu edinilmiştir.

Etik Kurul Beyanı

Araştırma döküman incelemesine dayalı olduğundan etik kurul onayı gerekmemektedir.

2. ŞEMSEDDİN-İ SIVÂSÎ'NİN GÜLŞEN-ÂBÂD ADLI MESNEVÎSİ

Sivâsî, III. Mehmed Hân ile katıldığı Eğri Seferi, Sahn-ı Semân Medresesi'ndeki müderrislik süreci, halifeleri, eserleri ve Halvetiyye tarikatının Şemsiyye şubesinin müessisi olarak yaşadığı toplumda derin izler bırakan bir sûfidir.¹ Velûd bir müellif olan Sivâsî'nin

¹ Hayatı ve ailesi hakkında bk. Receb-i Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ fi menâkibi's-şeyh Şemsüddîn Ebi's-Senâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Paşa, 694/2), 51a; Harîrî-zâde Mehmed Kemâleddin Efendi, *Tıbyanü'l-vesâili'l-hakâik fi beyâni selâsili't-tarâik* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bölümü, 430-432), 2/209b; Vehbi Cem Aşkun, *Sivas Şairleri* (Sivas: Kâmil Matbaası, 1948) 11; Mehmed Nazmî Efendi, *Hediyetü'l-ihvân (Osmanlılarda Tasavvufî Hayat)*, haz. Osman Türer (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 315; Mustafa Safâyi, *Nuhbetü'l-âsâr min fevâidi'l-eş'âr (Tezkire-i Safâyi)*, haz. Pervin Çapan (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005) 564; Müstakim-zâde Süleyman Sa'deddîn Efendi, *Mecelletü'n-nisâb* (Ankara: Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, 2000), 278a; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî yahud tezkire-i meşâhir-i Osmâniyye*, haz. Ali Aktan vd. (İstanbul: Sebil Yayinevi, 1996), 4/97; Necdet Ayhan, *Tokat Zileli Muharrem Efendi'nin Künûzü'l-evliyâ ve rumûzü'l-asfiyâ Adlı Eserinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 41-42; Cihat Zorlu, *Ebu'l-Leys Muharrem Bin Muhammed ez-Zillî'nin Hubbu'l-Mesâil Adlı Eseri Bağlamında Fıkah Tasavvuf İlişkisi* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 15-30; Kadir Özköse, "Zileli Muharrem Efendi'nin Tasavvufî Düşüncesi", *Tarih ve Kültürüyle II. Zile Sempozyumu*, ed. Mehmet Yardımcı (İzmir: Zile Belediyesi Kültür Yayınları, 2012), 338-343; M. Rahmi Telkenaroğlu, "Zileli Muharrem Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), Ek-2/701-702; Mahmut Çavuş, *Arakiyeci-zâde Ahmed b. Ali et-Tokâdî ve Şifâü's-Şafiyesinin Tahkiki* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 25-37, 175. İlmî serüveni ve eserleri hakkında bk. Mehmed Tâhir, *Meşâyih-i Osmâniyeden Sekiz Zâtm Terâcim-i Ahvâli*, nşr. Tüccâr-zâde İbrahim Hilmî (İstanbul: Kütüphanesi-i İslâm, 1318), 7-8; Hoca-zâde Ahmed Hilmi, *Ziyâret-i Evliyâ* (İstanbul: Dârü'l-hilâfeti'l-âliyye, 1317), 91; Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri* (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2000) 1/95; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 3/474; Abdi-zâde Hüseyin Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi* (İstanbul: Hikmet Matbaası, 1327-1330), 1/342; Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 108; *Salname-i Vilayeti Sivas 1308* (Sivas: Sivas Vilayet Matbaası, 1891), 200; Mahmûd Cemâleddîn el-Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye ez Lemeât-ı Ulviyye*, haz. Mehmet Serhan Tayşi (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2013), 562. Joseph V. Hammer *Osmanlı Tarihi* (İstanbul: İlgî Kültür Sanat Yayınları, 2014), 2/212; Şemseddîn Sâmî, *Kâmûsü'l-a'lâm* (İstanbul: Mihran, 1306), 4/2799;

yirmi dört eseri tespit edilmiştir.² Sivâsî'nin *Gülşen-Âbâd* adlı çalışması ise Feridüddîn-i Attâr'ın *Mantıku't-Tayr* adlı eserine benzeyen bir eserdir.³ Eserin diğer adı *Bahâru's-sûfiyye*'dir. Şemseddîn Efendi'nin yeğeni ve damadı Receb-i Sivâsî eseri "Benzersiz, olağanüstü güzelliğe sahip, her çiçeği bir sûfi, gülü ise zamanın tasarruf sahibi olan şeyhe benzeten, âfâk ve enfüste mânevî zevkleri arzulayanlar için yazılmış bir eser" şeklinde tanıtır.⁴ *Gülşen-Âbâd*, beş yüz elli yedi beyitten meydana gelen, mesnevî tarzında kaleme alınmış bir eserdir.⁵

Eserde arûz vezninin hezec bahrinde "Mefâilün/Mefâilün/Feûlün" kalıbı kullanılmıştır. Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*'da remiz ve vâsita olarak çiçekleri konuşturur ve onların dilinden okuyucuya hakikatleri hatırlatır.⁶ Çiğdem, sümbül, zerrin, benefşe, lale, susam, zambak, nilüfer, nergis ve gül ile konuşan şâir, vahdet-i vücûd temasını işler.⁷ Müellif, eserin te'lîf tarihini, şu şekilde dile getirir:

"Diledim ki dileyim târîh ile ad/ Dedi hâtif dilimde Gülşen-Âbâd
Hesâb eyle bin sâni mısraını/ Dokuzun tarh edip bul onda aynı"⁸

Sivâsî'nin burada verdiği tarih H.968/M.1578 senesine tekâbül etmektedir.⁹ Eser, hamdele ve salvelenin ardından, konuşturulacak çiçeklerin bulunduğu bahçeye gelen şâirin durumunu ve çiçeklerle olan söyleşisini içeren bir seyir içerisinde şekillendirilmiştir.¹⁰

İbnülemin Mahmûd Kemâl İnal, *Son Asır Türk Şâirleri* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1988), 3/1743-1744; Hakkı Acun, "Sivas ve Çevresi Tarihi Eserlerinin Listesi ve Turistik Değerleri", *Vakıflar Dergisi* 20, (1988), 188. Tarikatı ve halifeleri hakkında bk. Abdülbâki Gölpınarlı, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar* (İstanbul: İnkılap Yayınları, ts.), 213; Nurhan Atasoy, "Osmanlı Dönemi Tarikat Kıyafetleri ve Cihazları", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Süfiler*, ed. Ahmet Yaşar Ocak (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 198; Sâdık Vicdânî, *Tomâr-ı Turûk-ı Aliyye (Tarikatler ve Silsileleri)*, haz. İrfan Gündüz (İstanbul: Enderûn Kitabevi, 1995), 250; Mustafa Aşkar, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/1, (1999), 561; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmî'l-kütûbi ve'l-fünûn* (Bağdat: Mektebetü'l-müsennâ, 1941), 1/729; 2/1001, 1123; Mehmed Tâhir, *Ahlak Kitaplarımız* (İstanbul: Necmi İstikbâl Matbaası, 1325), 12; Abdülbâki Gölpınarlı, "Şemsiyye", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1970), 11/423; Hasan Aksoy, *Şemseddîn-i Sivâsî: Hayatı, Eserleri ve Mevlidi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1983), 3-12; a.mlf., "Şemseddin Sivâsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010) 38/524-525; A. Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000), 138. Tasavvufî görüşleri hakkında bk. Fatih Çınar, *Şemseddîn-i Sivâsî ve Tasavvufî Görüşleri* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 1-421.

² Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmî'l-kütûbi ve'l-fünûn*, 1/729; 2/1001, 1123; Receb-i Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ*, 3a-8b; Tâhir, *Ahlak Kitaplarımız*, 12; a.mlf., *Osmanlı Müellifleri*, 1/95; Hoca-zâde, *Ziyâret-i Evliyâ*, 109; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 3/476; Gölpınarlı, "Şemsiyye", 11/423; Aksoy, *Şemseddîn-i Sivâsî: Hayatı, Eserleri ve Mevlidi*, 3-12, a.mlf., "Şemseddin Sivâsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010) 38/524-525; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 138.

³ Recep Toparlı, "Gülşen-Âbâd'ın Yayını Üzerine", *İslâmî Edebiyat* 13, (1991), 59-60; Elif Tanrıku, *Divân Şiirindeki Mantıku't-Tayr Geleneğinin Metinlerarası İlişkiler Bağlamında İncelenmesi* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 40.

⁴ Receb-i Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ*, 3a.

⁵ Hasan Aksoy, "Gülşen-Âbâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 14/255.

⁶ Hasan Aksoy, "Şemsi'nin Gülşen-Âbâd Mesnevîsi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3, (1985), 127.

⁷ Hasan Aksoy, *Gülşen-Âbâd: İnceleme-Metin-Sözlük* (İstanbul: İslâm Medeniyeti Vakfı Yayınları, 1990), 10-13; Mehmet Harputlu, "Şemsettin Sivâsî'nin Gerçeküstü Gülşen Hikâyesi I", *Ahenk* 56, (2018), 24-34.

⁸ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 96.

⁹ Agâh Sırrı Levend, eserin te'lîf tarihini hatalı bir şekilde 940/1533 olarak göstermiştir. Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 138.

3. GÜLŞEN-ÂBÂD'DA SEYR Ü SÜLÛK ALEGORİSİ

Şâirlerin dile getirmek istedikleri düşünceleri daha süslü, etkili ve kalıcı bir şekilde muhatabına takdim etmek için kuşları veya diğer varlıkları konuşdurup onlar üzerinden mesaj vermek şeklindeki şiir inşâdları edebiyat tarihinde teşbih, temsil, istiâre, mecâz ve sembol kullanımlarının yoğun olduğu bir edebî türün ortaya çıkmasına vesile olmuştur.¹¹ Özellikle Ferîdüddîn-i Attâr'ın *Mantıku't-Tayr*'ı, Şeyh Gâlib'in (öl. 1213/1799) *Hüsnü Aşk*'ı, Refî'-i Âmidî'nin (öl. 1231/1816) *Cân u Cânân*'ı ve Mîr Mehmed Dâniş'in (öl. 1252/1837) *Gülşen-i Dâniş*'i gibi geniş kitleleri etkileyen sanatsal değeri yüksek eserlerin neşvü nema bulmasına zemin hazırlamıştır.¹²

Bu tür eserlerde kullanılan sembolik dilin diğer edebî sanatlarla birlikte alegori ile eş anlamlı olup olmadığı tartışmaları bir yana¹³ bu tür eserlerin “Konuyu daha canlı ve vurgulu bir şekilde anlatmak, okuyucuya zihnî bir zevk vermek için bir olay, nasihat, dilek veya düşünceyi, başka varlıklar vasıtasıyla ve onlara ait özelliklere boyayarak anlatmak” şeklinde tanımlanan alegorinin yöntem olarak etkili bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.¹⁴ XVI. yüzyıl müelliflerinden Sivâsî'nin *Gülşen-Âbâd* adlı eseri, alegorinin bir yöntem olarak benimsendiği ve çiçeklerin kişiselleştirip konuşdurulması sûretiyle diğer eserlerden büyük ölçüde farklılık arz eden bir çalışmadır.¹⁵

Sivâsî'nin bu eserinden önce ve sonra seyr ü sülûk konusunu edebî sanatları etkili bir şekilde kullanıp alegoriyi bir yöntem olarak kullanarak ele alan müellifler olmuştur.¹⁶ Sivâsî'nin çalışması, çiçekler üzerinden tesis edilen alegori yöntemi ile seyr ü sülûk sürecini anlatması yönüyle bu tür eserlerden büyük ölçüde farklılık arz etmektedir.¹⁷ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*'da sâlikin Hakk'a vuslat yolu olarak seyrine devam ettiği seyr ü sülûk, bu yolun tarafları olarak mürşid-i kâmil ve sâlikin özelliklerine dâir görüşlerini, Hakk'ın isim, sıfat ve zât itibarıyla tecellîleri yani Hakk'ın âlemlerle münasebeti, ibret nazarı ile kâinata bakmak, nefsi

¹⁰ Hasan Aksoy, “Has Bahçede Çiçek Bezmi Gülşen-Âbâd”, *Şemseddin Sivâsî Sempozyum Bildirileri*, ed. Ahmet Dağüstü (Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015), 235-245; Ramazan Bardakçı, “Cumhuriyet Döneminde Yayınlanmış Mesneviler Üzerine-I”, *Turkish Studies* 8/1, (2013), 971-972.

¹¹ Hasan Aktaş, *Klasik Türk Edebiyatında Sembolik (Temsilî) Anlatım Üslûbunun Gelişimi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 5-6.

¹² Muhsin Macit, “İlk Klasik Dönem (1453-1600) Mesneviler-Temsilî (Alegorik) Mesneviler”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, haz. Talat Sait Halman vd. (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006), 2/57-59.

¹³ Kübra Yılmaz, “Temsilî-Alegorik Tartışmaları Bağlamında Bir Aşk Mesnevisi: Şems ü Kamer”, *Bilimname* 39/3, (2019), 221-246.

¹⁴ Berat Açıl, *Klasik Türk Edebiyatında Alegori* (İstanbul: Küre Yayınları, 2013), 12; Menderes Coşkun, “Klasik Türk Şiirinde Murekkep İstiare, Temsilî İstiare ve Alegori”, *Bilig Dergisi* 38, (2006), 58.

¹⁵ Vesile Albayrak Sak, *Kadıoğlu Şeyh Mehmed ve İnşirâhu's-Sadr Mesnevisi* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 18.

¹⁶ Gencay Zavotçu, *Türk Edebiyatında Gül ve Bülbül Mesnevileri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 20-91; Açıl, *Klasik Türk Edebiyatında Alegori*, 39-84.

¹⁷ Aksoy, “Şemsi'nin Gülşen-Âbâd Mesnevîsi”, 125.

ruhun emrine vermek, sekr-sahv, fenâ-bekâ ve diğer tecrübeleri yaşayarak Hakk'a vâsıl olmak şeklindeki birçok konuya dâir düşüncelerini dile getirmiştir.¹⁸

3.1. Kutbu'l-Aktâbın Remzi: Gül

Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*'da öncelikle insanın, Hakk'ın yarattığı varlık âlemine ibret nazarıyla bakıp hayatın anlamını sorgulaması gerektiği konusunu gündeme getirir. Sivâsî, Hakk'ın âlemi, kemâlini izhar için yarattığını ve insanın bu kemâli, yaratılmışlara bakarak temâşâ etmesi gerektiğini söyler.¹⁹ Hakk'ın kuru topraktan türlü türlü çiçekler yaratmasına ibretle bakıp ondan ders almanın Hakk'ın vuslatına açılan kapı olduğunu belirten Sivâsî, Mevlâ'nın sırrını görmek için kişinin gözünü açıp dikkatli bir şekilde eşyaya bakmasını zarûri görür ve masnûdan geçip sânia ulaşmanın anlam arayışındaki önemine şu şekilde işâret eder:

“Sana ibret-çün ezhâr u nebâtı/ Bitirdi yeryüzünde tayyibâtı
Gözün aç mu'tebir ol olma 'amyâ/ Duya gör her birinden sırr-ı Mevlâ
Ki eşya safhasına hâme-i Hak/ Yazıptır okutur ise ders-i mutlak
Ko masnu'u yönün dön san'atine/ Teveccüh kıl Cenâb-ı hazretine”²⁰

Yaratılanları temâşâ edip Yaratan'ı bulmanın, her şeyde O'nu görmenin “Allah'a koşun”²¹ ve “Ancak Benden korkun”²² âyetlerinde emredildiğini ifâde eden Sivâsî,²³ cihanın her zerresinin Hakk'a işâret eden bir sır olduğunu, semânın direksiz durmasının, altına döşenen tozların, siyah topraktan çıkan türlü çiçeklerin Hakk'ın cemâline ayna oluşunu ancak bu yönelişle idrâk etmenin mümkün olacağını savunur.²⁴ Anlam arayışını “Muhabbet yolculuğu” olarak tarif eden Sivâsî, kendisinin de bu hakikatlerden habersiz olduğunu, şiddetli bir şimşek sesi ile irkilip kendine gelerek bir anda bu hakikatlerin kendisine açıldığını söyler.²⁵

Buradan sözü irfan ve sırları bir araya toplayan ve ledünnî ilim sahibi olduğunu söylediği mürid-i kâmile getiren Sivâsî, gül ile remzettığı mürid-i kâmilin kutbu'l-aktab olduğunu, hakikatlerden haber veren, yüzü görüldüğünde insanların aşk şarabı ile kendinden geçtiği, kokusunu duyanların Mevlâ'yı bulduğu ve altın değerindeki adımlarını takip edenlerin aşk sarhoşu haline dönüştüğü bu kâmil insanın vasıfları üzerinde durur.²⁶ Buna göre mürid-i kâmil, ilâhî aşkla mest olup semâa duran, dünyaya değer vermeyen, küllî akla sahip ve cem' ehlidir.²⁷ Böyle bir müridde bende olduğunu belirten Sivâsî, ondan aldığı ışıkla Hakk'ın boyasına boyanan bir hakikat yolcusu olduğunu ve kâinata ibretle bakıp her zerresinden ibret

¹⁸ Hasan Aksoy, “Şemseddin Sivâsî'nin Gülşen-Âbâd adlı Mesnevi'sinde Gül”, *Gül Kitabı*, ed. Bilal Kemikli - Selami Turan (Isparta: Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 2010), 68-69; Sabri Çap, “Tasavvufu Gül Sembolü ve Gül İle İlgili Telakkinin Oluşmasında Uydurma Hadislerin Rolü”, *Bilimname* 36/2, (2018), 466.

¹⁹ Şemseddin Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, haz. Hasan Aksoy (Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2019), 29.

²⁰ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 30-31.

²¹ *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), ez-Zâriyât 51/50.

²² el-Bakara 2/40.

²³ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 31.

²⁴ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 34.

²⁵ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 35.

²⁶ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 35.

²⁷ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 36.

almaya yöneldiğini aktarır. Bu amaçla “İrfan Mektebi” şeklinde tarif ettiği bostana varıp her bir çiçekten aldığı telkinlerle Hakk’a vuslat için gayrete düştüğünü anlatır.²⁸

3.2. Dervişin Nefisle Cihâd ve Riyâzetinin Remzi: Çiğdem

İrfân mektebinin ilk temsilcisinin çiğdem olduğunu söyleyen Sivâsî, hakikat arayıcısı olan bu çiçeğin büyük bir edeple ayakta duran, benzi sararmış ve dertli hâlimden etkilenip onun bu hâlinin tesirinde kaldığından bahseder.²⁹ Mürşid-i kâmile en yakın çiçek olmasına rağmen çiğdem bu şekilde bir derde mübtelâ olmasının nedenini ona sorduğunu ve kişinin sevdiğinden uzak olamayacağı gerçeğini hatırlatarak çiğdemden bu hâlini açıklamasını istediğini belirten Sivâsî, çiğdem kendisine detaylı bir şekilde cevap verdiğini söyler.³⁰ Buna göre çiğdem, onunla aynı derdi paylaştığını ve kendisini dikkatli bir şekilde dinlemesini tembih eder. Çiğdem, içerisinde bulunduğu sıkıntının asıl nedeninin Hakk’ın cemâlimden feyz-i akdes vesîlesiyle aldığı renginin o yüksek dereceden düşüp dünyaya gelmesiyle bu derecenin elinden gitmesinden dolayı sarıya döndüğünü belirtir.³¹ Kudsî nefesle her türlü kayıttan arınmış olması (tefrîd) dolayısıyla gerçek mutluluğu elde etmişken gurbet yurduna (dünyaya) gelişi sebebiyle asıl yurdundan ayrılmanın hüznünün yüzüne yansıdığını anlatan çiğdem, bu nedenle gamlı olduğundan ve bütün genişliğine rağmen bu gurbet diyarında feleklerin kendisine dar geldiğinden dem vurur.³²

Sivâsî’nin beyânına göre çiğdem, dertli olmasının bir başka nedenini, kendisini anlayacak kimse bulamaması ve halkın genel anlamda hakikat arayışından mahrûm olması dolayısıyla ne yapacağını bilemeyecek bir duruma düşmesi olarak zikreder.³³ Hakk’a vuslat arzusuyla hicrana geldiğini belirten çiğdem, ruhlar âleminden ayrılmasına sebep olan bu gurbet diyarında, sevgilinin hasretini çekerek ve cefa toprağının başına saçılması ile yaşadığı tecrübeyi aktarır.³⁴ Çiğdem, bu sıkıntılı halden kurtulmak için gönlünde gam, gözünde yaş ile kendisine yaratılış gayesini hatırlatan mürşid-i kâmile geldiğini belirterek derdine derman olmasını ümit ettiği sürece de işaret eder.³⁵

3.3. Dervişin Arayış ve Perişanlığının Remzi: Sümbül

Sivâsî, çiğdem hakikat arayışı, onun mürşid-i kâmile bende olması, yüreğinin yangın yerine dönmesi ve kesret kaskacına düşmesi dolayısıyla vahdet neşvesinden uzak kalmış olması gibi sebeplerle içine düştüğü durumu tasvîr ettikten sonra irfan mektebinin (bostanın) ikinci sâkini olan sümbüle sözü getirir. Sümbülün hakikat arayışında kendini heba etmenin

²⁸ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 36.

²⁹ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 37.

³⁰ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 37-38.

³¹ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 38.

³² Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 38.

³³ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 39.

³⁴ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 39.

³⁵ Burada çiğdem, derdini bir nebze olsun unutmuşken Sivâsî’nin sorduğu soru ile tekrar derdini hatırlayıp, kendini bu dertten kurtaracağına inandığı şeyhini düşünüp gamlandığını ve bütün bunlara asıl sebep olan şeyin ise vahdet tecrübelerini hakıyla bulamayıp kesret fikriyle gurbet diyarında dolaşması olduğunu söyler. Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 40.

(perişanlığın) remzi olduğunu belirten Sivâsî, sümbülün bu hâlinin, içerisinde kopan fırtınadan kaynaklandığını ifâde eder.³⁶

Sivâsî, sümbülün hakikat arayışındaki hâlinin (perişanlığından) etkilendiğini söyler ve sümbülden bu durumu kendisine açıklamasını ister. Onun hakikat arayışı sonunda kendisine ulaşacağını ümîd ettiği sevgiliyi hangi akli yetkinlik ile bulduğunu ve onu mest eden kokuyu hangi dükkândan aldığını ona sorar.³⁷

Sivâsî sümbülün, koku dükkânından çevreye yayılan kokuyu alan kimsenin, güzel kokusu hissedilen bu dükkânın varlığını araması gibi Hakk'ın varlık âlemindeki kokusu ve O'na delâlet eden izler sebebiyle kendinden geçtiğini açıkladığını belirtir. Sümbül, Sivâsî'ye "İtrımı al dükkânımı sorma" diyerek Hakk'a perde olan şeylere (kaydlara) takılmamasını, mukayyed olandan onu var edene yol bulmasını kendisine tavsiye ettiğini aktarır. Ayrıca sümbül, ezel bağında, kesretin hissedilmediği vahdet diyarında, kış olmaksızın baharın yaşandığı ve yaprakları solmadan sürekli bir huzur hâli içerisinde olan durumdan ayrılp ilâhî iradenin tecellîsi ile hicran diyarına gelişinin kendisini perişan ettiğini söyler. Bu derdi yüzünden hiçbir dostu olmadığını, gariplik hâlinin kendini kapladığını aktaran sümbül, bazen çocuklar elinde oyuncak olup elden ele pejmürde oluşunu, bazen başa takılıp vakurlu bir duruma gelişini, bazen ayaklar altında kalıp hakir hale düşüşünü, kendisini anlamayanlar yüzünden türlü sıkıntılar çekişini ve başına gelenler nedeniyle bazen sevinçli bazen üzgün durumunu perişanlığının göstergeleri olarak sıralar.³⁸

3.4. Vahdet Şarabıyla Kendinden Geçen Tâlibin Remzi: Zerrin

Sivâsî, çiğdem ve sümbülün ardından irfan mektebinde zerrin ile karşılaştığını belirtir ve onun temel özelliği olarak vahdet şarabını içip kendinden geçerek mest ü hayran durumda olmasını zikreder.³⁹ Sivâsî'nin nakline göre o zerrine, "Bu mânevî yolculukta elinde şarap ile seni sarhoş hale getiren nedir? Bu aşk iksirini hangi meyhaneden ve kimin elinden aldın? İçtiğin bu şarabın hangi bağda sıkıldığını söyler misin? Ciğerini kebab eden hangi ateştir?" gibi sorular yöneltir.⁴⁰ Sivâsî, zerrinin cevabında sâliki, kendini, dünyayı, Hakk'ı ve âhireti tanımaya yönlendiren şu cevabı verdiğini aktarır: "Bu dünya bir meyhanedir ki eşya Hakk'ın tecellîsi ile kendinden geçip Hakk'a ayna olmuş durumdadır."⁴¹ Hakk'ın dışındaki şeyler muhabbet şarabıyla dolmuş ve gerçek varlık olan Hakk'a ayna olmuşlardır. Âşıkların ciğer yangını, bu ilâhî aşktan dolayıdır ve gölge hükmünde olan bütün varlık bu gerçeği haykırmaktadır. Âşıkların ciğerini var oluş hikmetine binaen Hakk'tan ayrılmanın verdiği ıstırap pişirmektir. Zerrin, yokluk noktasından vücûda gelip âlemi seyre daldığını, âleme ibretle bakıp her şeyde Hakk'ın gizli olduğu hakîkatine ulaşp Vech-i Mutlak'ın bir yansıması

³⁶ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 41.

³⁷ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 41.

³⁸ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 42-43.

³⁹ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 44.

⁴⁰ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 44.

⁴¹ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 44.

olarak bütün eşyanın “Ene'l-Hakk” deyişine şahit olduğunu da aktarır.⁴² Sivâsî, zerrinin dilinden, yaşadığı bu tecrübenin şaşkınlığı içerisinde Bakara suresinin 115. âyetini⁴³ hatırlayıp vahdet şarabına kadeh olan eşyanın hakikatini temaşaya daldığını ve bu nedenle mest ü hayran bir hale ulaşarak aklının başından gittiğini aktarır.⁴⁴

Sivâsî, zerrinin hakikat arayıcısı olarak gördüğü sûfiye kalp gözünü açık tutup “*Daha fazla yok mu?*”⁴⁵ şeklindeki âyetin sırrını tecrübe etmesini, el nedir ayak nedir bunları bilmeyecek hâle gelip aşkın tesiriyle kendinden geçmesini ve Hakk'ın tecellîleri olan eşyadaki asıl görülmesi gerekeni görmesini tavsiye ettiğini de sözlerine ekler.⁴⁶

3.5. Dervişin Tevazu, Melâmet ve Mestaneliğinin Remzi: Menekşe

Zerrin çiçeğinden sonra tevâzû ve melâmet neşvesinin remzi olarak menekşenin halini tasvîre koyulan Sivâsî, menekşenin boynunu bükmesini, utangaçlığı dolayısıyla laciverte dönen rengini, tecrübe ettiği halleri gizlemesi ve hayâsından başını kaldırmamasını onun tevazuuna işaret eden hususlar olarak zikreder.⁴⁷ Menekşeye “Senin bu hâlin beni mest ü hayran etti. Bu hâli nereden aldın? “Hangi yoldan bu hâli elde ettin ve sırr-ı mahfî ne demektir? Hangi kâminden bu kemâli aldın? Bu muhabbetin sırrını bana açıklar mısın?” şeklinde sorular yönelttiğini, menekşenin de bu sorulara detaylı bir şekilde cevap verdiğini belirtir.⁴⁸ Buna göre menekşe, anlatacaklarının kitaba sığmayacak nitelikte gerçekler olduğunu ve Sevgili'nin kokusunun her tarafı kaplayıp kendisinden geçmesine vesile olduğunu, bu koku vesilesiyle gönlünün sürekli Hakk'a niyaza durduğunu, halvet hücrelerinde yalnız kalıp kendini Hakk'a adadığını, dilinde zikir gönlünde Mevla, kelime-i tevhîdi gece gündüz vird edindiğini, kendini O'na bende kılarak O'ndan türlü lütufların gelmesini umduğunu söyler.⁴⁹ Menekşe söze devamla, daha önce bu halin kendisinde olmadığını, kara toprak içerisinde hiçbir varlık kokusu duymadan yokluğun kendisini kapladığını, Rahmân'ın nefesi ile kendine ulaşan Hakk'ın kokusu sayesinde ilâhî lütufla Hakk'ı arayan bir derviş kisvesine büründüğünü, kendisinde bulunan kokuyu O'ndan aldığını, gönlünün attar dükkânına döndüğünü aktarır. Müellife, kendisini ve kendisinden yayılan kokuyu bırakıp Hakk'a yönelmesini tavsiye eden menekşe, bu renk ve kokunun kendisinde geçici bulunduğunu, kalıcı olanın ise Hakk olduğunu sözlerine ekler.⁵⁰

⁴² Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 45.

⁴³ “Doğru da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır. Şüphesiz Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilmektedir.” el-Bakara 2/115.

⁴⁴ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 45.

⁴⁵ el-Kâf 50/30.

⁴⁶ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 46.

⁴⁷ Sivâsî, menekşenin yukarıda zikredilen özelliklerine ek olarak, onun seccadesi üzerinde bulunup kâinata ibret nazarıyla bakan, marifet konusunda eşsiz bir konuma yükselen ve çok söz söylemeyi terk eden özelliklerinden de bahseder. Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 47.

⁴⁸ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 48.

⁴⁹ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 48.

⁵⁰ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 49.

Sivâsî, menekşenin kendisine yol gösterici nasihatlerde bulunduğunu da belirtir. Menekşe Sivâsî'ye, Hakk'ın cemâlini temâşâ etmek isterse nefis ve dünya hesaplarından yüz çevirip insanlardan uzak bir yerde halvete çekilmesini, halvette dilinde zikir gönlünde Mevla'nın bulunmasını, sabah akşam ve seherlerde içtenlikle Hakk'ı yâd etmesini, gaflet perdelerini yırtıp hakikat ışığını aramasını, hakikat sevdası olmayan kimselerle bir arada bulunmayı kâr görmemesini, Hakk'ın rızası için halveti tercih etmesini, kendisi gibi Hakk'ın huzurunda boyun büküp dilinde O'nun isimlerini zikretmesini tavsiye eder. Menekşe, bu yolla Hakk'ın nefesinin kişiye ereceğini, bedeninin yok olup Hakk'ın nûru ile gerçek varlığa ulaşacağını ve böylece gerçek manada Hakk'a kulluğun söz konusu olacağını sözlerine ekler.⁵¹

Menekşenin böylece, fâninin yok olup bâkînin onun yerine geleceğini, bu tecrübenin tesiriyle kişinin kendinden geçip mânevî sarhoşluğu elde edeceğini, ancak bu şekilde insanı, içkisiz sarhoş eden bu meydanın tesiri ile dikensiz ve yarasız gülden istifade etmenin mümkün olacağını aktardığı müşâhede edilmektedir. Ayrıca onun, hakikat arayıcısının varlık kokusunu hissedip bu meydanda gül ve menekşenin de olmadığını tecrübe edeceğini, dertlerinin gidip sâlikin aradığını bu şekilde elde edeceğini, Hakk'ı bulan böyle bir kimsenin kendisinden istifade etmek isteyenlere yol gösterici olabileceğini, bu hakikat yolculuğunun mürşid-i kâmilisiz olamayacağını, bundan dolayı da mürşid-i kâmilin ayağına başını koyup her şeyden vazgeçtiğini naklettiği görülmektedir.⁵²

3.6. Dervişin Dert ve Arayışının Remzi: Lale

Dışının sade içinin ise mızraklarla yaralanmış olmasını lalenin en temel özelliği olarak zikreden Sivâsî,⁵³ laleye “İşin Mecnûn gibi dağlarda gezmek. Halvette güzel bir gidişin varken kendini çile içinde bulmanın nedeni nedir? Bu dağda seni yakıp rengini kan rengine boyayan şey nedir? Mihnetten dolayı duyduğun zevkin sırrı nedir?” sorularını yöneltir.⁵⁴ Lale, ezel bezminde Hakk'ın tecellisi ile gönlünün huzurla dolu olduğunu, dilinden güzel sözler döküldüğünü, sürekli bir huzur hâlinin kendisinde bulunduğunu, Hakk'a yakın olması hasebiyle safânın kendisini kapladığını ve daha sonra Hakk'ın yakınlığından ayrıлып gülşen yurdundan külhân memleketine varması nedeniyle gurbet diyarına düştüğü için gül diyarından dikenler içerisinde kalıp asıl sıkıntıyı bu nedenle yaşadığını belirtir.⁵⁵ Gurbet diyârına düşmüş olması sebebiyle dilinden ve gönlünden mihnet ve bela dağlarının taşıdığını söyleyen lale, bu dertle bazen bağlara bazen viranelere uğramak durumunda kaldığını, gözlerinden yaşlar boşandığını, ani çakan bir şimşekle dostun sılasından haberdâr olduğunu, dervişler bahçesinin farkında olması dolayısıyla kararının kalmadığını, zulmetten nûra doğru

⁵¹ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 50.

⁵² Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 51.

⁵³ Şemseddîn Efendi, lalenin en temel özelliğini şu mısradan ifade etmiştir: “Dışı sâde derûnu pür elemdir/ Zebercedden rimâh üzre alemdir.” Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 52.

⁵⁴ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 52.

⁵⁵ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 53.

yol aldığı ve mürşid-i kâmilin vesilesiyle derdine dermân bulup sevgilinin izine ulaşmayı beklediğini aktararak cevabına devam eder.⁵⁶

Sivâsî, lale ile arasında geçen bu diyalogun ardından sûsenin hâline sözü getirir ve sûsen örneği üzerinden sâlikin başka hallerini tasvîr etmeye başlar.

3.7. Ehlullâhın Muhâfızı ve Onlara Can Feda Eden Dervişin Remzi: Sûsen

Sûsenin başında, sarıgın sırta sarkan şekli, elinde kılıç, belinde hançerle bir savaşçı edası ile ortama dâhil olduğunu belirten Sivâsî, onun bu hâlinin dervişin bânîni yansıttığını ve kuşandığı mızrağı ile güçlü hükümdarların askerleri gibi her ân savaşa hazır bir durumunun olduğunu aktarır.⁵⁷ Sivâsî, diğer çiçeklerde olduğu gibi sûsene de bazı sorular yöneltir. Buna göre o, sûsene şu soruları sormuş ve şu tavsiyelerde bulunmuştur: “Ey dervişler içerisinde asker olan! Belindeki kılıç ve hançerin sebebi nedir? Kim senden bunları istemektedir? Bu meclis, ehl-i safâ meclisidir. Burası yokluk ve sebepleri terk etme yeridir. Buradakiler bu hakikati bilirler.”⁵⁸ “Bu meclistekilerin silahı “Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-Âliyyi'l-Azîm” cümlesidir. Burada bulunanların bellerinde ihlâs kılıcı vardır ve kendilerine hâs bir mücadelenin içerisindeyler. Bu mecliste bulunanlar Zülfikâr olarak Hakk'tan başka bir varlık kabul etmediklerini belirten “Lâ” zikrine devam eder ve nefsi en büyük düşman olarak görürler. Zâhirî kılıç ve hançerlere tutunmaz, silah olarak virdlerini dillerinden düşürmezler. Bunların mızrağı Kahhâr ism-i şerifidir ve Cebbâr olan Hak onlara bu zikri lütfetmiştir. Dillerinin kılıçları (duaları) o kadar keskindir ki onlara düşmanlık edenler mahvolurlar. Bu kimselerin topları seher vakitlerindeki âhlarıdır ve harp yöntemleri bu şekildedir. O yüzden silahsız ol ve ihlâs silahı ile kurtuluşu hedefle.”⁵⁹

Sûsen, Sivâsî'nin sorusuna ilk olarak bu meclisin, gönüllerini arındırmışların mekânı olduğunu bildiğini ifade ederek cevap verir. Sûsen, Hakk dostlarına düşmanlık edenleri Hakk'ın emriyle kılıç, hançer, mızrak gibi savaş araç gereçleriyle donanarak korkutmasının söz konusu olduğunu belirtir ve velîlere tan eden, safâ tecrübesini bilmeyen bu düşmanların kendi ayıplarını onlara göstermek gayesiyle, Hakk'ın onu bu meclise misafir ettiğini söyler. Sûsenin ifadesine göre Allah dostlarına düşmanlık eden bu câhil kimseler, menekşeyi gördüklerinde onu düşük derecelere âit bir çiçekmiş gibi göstermek için hile ve tuzak kurmaktadır. Gülü görüp onun olgunluğunu anlaması gerekirken ona hasetlikleri dolayısıyla düşman olan bu kimseler, köpekler gibi dişlerini göstermekte ve ona zarar vermek için eteğine yaklaşır seslerini yükseltmektedirler. O bahçeyi (meclisi) ziyaret etmek isteyenlere de saldıran bu grup, inkâr ehlidir ve safâ tecrübesini bilmemektedirler. Onlar kurtuluş veya bozgunculuk konularını bilmekten âciz ve bundan dolayı da bânî silahından (ihlâstan) bîhaber kimselerdir. Böylesine bir ahmaklık içerisinde olan kimselere karşı savaş araç ve gereçlerini takındığını belirten sûsen, ledünnî ilimden aldığı işaretle savaşçı sûfi

⁵⁶ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 53-54.

⁵⁷ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 55.

⁵⁸ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 55.

⁵⁹ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 56.

olarak bu mecliste bulunduğunu sözlerine ekler.⁶⁰ Ehlullâhı ezelden bu yana çok sevdiğini vurgulayan sûsenin ifadesine göre Hakk, dostlarını muhâfaza etmek ve onların safâsına, düşmanlarının bir hâlel getirmemesi için Cebbâr isminin tecellîsi olarak bu meclisin bekçiliğini ona vermiştir.⁶¹

3.8. Dervîşin Hizmet, Safâ ve Muhabbetinin Remzi: Zambak

Sivâsî, sûsenin ardından dervîş kıyafetiyle edeple ayakta bekleyen zambağa yönelir. Sivâsî, zambağın alnında çokça secde etmesinden dolayı secde izi bulunduğunu, iç âleminde ise safâ tecrübesinin onu kapladığını belirtir. Onun verdiği bilgiye göre zambak, başında sarık, boynu bükük, sûfîlerin semâını gözleyen ve lâhûtî esintiler dolayısıyla kendinden geçmiş hâliyle (cezbe) hakikat arayıcılarına yol göstermektedir.⁶² Şemseddîn Efendi, zambağa “Ey safâ bulmuş sûfî! İbâdetle ezelde verdiğin söze sadâkât gösterirsin. Başına bu tâcı (sarığı) hangi mürşid koydu? Bu tâc ile her mecliste revaç bulmaktasın. Seni kim dervîşlerin bu meclisine davet etti? Bu mecliste ayak üzere durmanı kim söyledi? Mekânın nerededir? Nereden gelirsin? Hangi manevî iklimin kokusunu temsil edersin?” sorularını yöneltir.⁶³

Zambak, Şemseddîn Efendi’nin bu sorusuna, öncelikle, kendisini hakikat arayışına yönlendiren Rûm suresinin 50. âyetine işaretle cevap verir. Buna göre “Allah’ın rahmetinin eserlerine bak!”⁶⁴ anlamındaki bu âyet, nice ölmüş gönülleri harekete geçirdiği gibi Subhan olan Hakk’ın lütfuyla zambağı da hakikat yolcusu kılmıştır. Toprağın altında ölü bir durumda olduğunu söyleyen zambak, kendini uyandıran bir şimşeğin sesiyle irkilip bu sesin kendisine, yokluk uykusundan uyan, gül devrine dikkat kesil ve safâ meclisine mutlaka ulaş, telkininde bulunduğunu belirtir. Zambak sözlerine devamla, gülün (mürşid-i kâmilin) rehberliğinde bir araya gelen çiçeklerin (sûfîlerin) kendilerinden geçip semâ tecrübesine ulaştıklarını bu sesle fark ettiğini, duyduğu bu çağrı ile kendinden geçtiğini, hemen bu meclise ulaşmak için hareket edip oranın manevî ışığından istifade etmek istediğini söyler. Yine o, aslında kendini kaybetmek istemediğini ancak “Cins, cinse meyleder” sözü gereğince yaratılışı gereği sûfî bir meşrebe sahip olmasından dolayı elinde olmadan kendini kaybettiğini ve bu şekilde Tâ-Hâ sûresinin 50. âyetinde⁶⁵ Hakk’ın dile getirdiği hakikati temâşâ ettiğini aktarır.⁶⁶ Zambak, Hakk’ın kendisine ezelde biçtiği rolü bu seçkin meclise vardığında üstlendiğini, bu meclise özel hizmetle görevlendirildiğini, bu görevinde ihlâsın kendisine yön verdiğini, ayak üzere durup zikirle meşgul olarak bu seçkin meclisin hoşnutluğunu almak istediğini belirtir. Zambağın ifadesine göre o, muhabbet kılıcıyla meclisteki payı kesilmiş, o pay ile safâ diyarının

⁶⁰ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 56-57.

⁶¹ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 58.

⁶² Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 59.

⁶³ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 59-60.

⁶⁴ Âyetin devamı şu şekildedir: “Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor. Şüphe yok ki O, ölüleri de elbette diriltecektir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir.” er-Rûm 30/50. Âyetin bu kısmı, Sivâsî’nin eserinin başından bu yana eserden müessire gidilmesi ve hakikat arayışının yönteminin bu olması gerektiği düşüncesinin temelini teşkil etmektedir.

⁶⁵ Söz konusu âyetin anlamı şöyledir: “Mûsâ “Bizim rabbimiz her şeye özüyle ve biçimiyle varlık veren, sonra da işin yolunu yordamını gösterendir” diye cevap verdi.” Tâ-Hâ 20/50.

⁶⁶ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 60.

misafiri olmuş, hizmeti vesîlesiyle mânevî merhaleler kat etmiş, vefâsı nedeniyle gülün iltifatına mazhar olmuş ve hizmeti (katlandığı zahmeti) dolayısıyla türlü lütuflara kavuşmuş bir hakikat arayıcısıdır.⁶⁷

Sivâsî, zambağın kendisine verdiği nasihatlerden de bahseder. Buna göre zambak, Sivâsî'ye vakit kaybetmeden, hızlı, ara vermeksizin ve ince anlayışla uluların hizmetinde bulunmasını, nefsinin beklentilerini aradan çıkararak gizli beklentilerden sıyrılmasını, seher vakitleri başta olmak üzere sabah akşam uyanık olmasını, ufak tefek beklentiler nedeniyle hizmetten geri durmamasını ve böylece gönlünü kaplayacak safâ tecrübesiyle en yüce hedefe ulaşmasını tavsiye eder. Hizmet beklemeyi değil hizmete tâlip olmayı ve hizmet için canla başla yola koyulmayı da Sivâsî'ye tavsiye eden zambak, Hz. Peygamber'in "Kavmine hizmet eden o kavmin büyüğüdür"⁶⁸ hadîsini ve en büyük hizmeti insanlığa yapması dolayısıyla âlemlere rahmet ve günahkârların şefaathçisi olan Hz. Peygamber'in konumunu düşünerek hizmetlerini ifa etmesi nasihatinde de bulunur.⁶⁹

3.9. Dervişin Halvet, Çile ve İbadetinin Remzi: Nilüfer

Bu konuşmalar esnasında nilüferin gözü yaşlı bir şekilde ortama dâhil olduğunu söyleyen Sivâsî, onun en temel özelliğinin Hakk dostlarının meclisinde hayran duruma gelmek olduğunu belirtir. Sivâsî'ye göre kararı olmayan nilüfer, samimi duygularla Kur'ân-ı Kerîm okumakta ve keramet olarak su üzerindeki seccadesinde hiçbir beklenti içerisinde olmadan Hakk'a ibadet etmektedir. Sivâsî riyazetle benzi sararan nilüferin çok dikkatli bir şekilde Hakk'ın rızasını gözetlediğini söyler.⁷⁰

Sivâsî, nilüferden içerisinde bulunduğu durumu kendisine açıklamasını ister ve ona da bazı sorular yöneltir. Sivâsî nilüfere, "Neden Hakk'ın dışındaki kimselerle bir araya gelmezsin? Ayağın (Kökün) topraktır ama su üzerinde durursun. Hak sana su üzerinde namaz kılmak nasip etmiş, bu kerametın sana verilmesinin nedeni nedir?" sorularını sorar.⁷¹ Nilüfer de "Hakk'ı arayan bir kimse olarak benim hâlimden ibret al" der ve Sivâsî'nin sorularını cevaplamaya başlar. Nilüferin açıklamasına göre o, ehl-i hâl bir kimsedir ve cihanın dört bir tarafını dolaşarak hakîkati aramaktadır. Nereye gitse hased ve aleyhinde olan insanlarla karşılaştığını söyleyen nilüfer, bu durumun kalp huzurunu kaçırdığını ve bu nedenle ibadetlerinin safâsının kalmadığını nakleder. Gittiği bu yerlerden hicret etmek durumunda kaldığını belirten nilüfer, vatanından uzaklaşıp başka yerlere gittiğini, dört bir diyarın kendisine dar geldiğini ve herkesten uzaklaşıp deryada gizlenmek zorunda kaldığını söyler. Çileler çıkarıp riyâzetle meşgul olduğunu, bu sürecin sonunda kendisine keramet verildiğini ve su üstüne seccadesini salıp şükür secdesine kapandığını belirtir. Nilüferin verdiği bilgiye

⁶⁷ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 61.

⁶⁸ Deylemî, *el-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb*, thk. es-Sa'id b. Besyunî Zağlul (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 2/324. Bu sözün farklı versiyonları için bk. Abdullah b. el-Mubârek, *el-Cihâd*, thk. Nezîh Hammâd (Tunus: ed-Dâru't-Tunûsiyye, 1972), 159; Saîd b. Mansûr, *Sünen*, thk. Habiburrahman el-A'zamî (Hindistan: ed-Dâru's-Selefiyye, 1982), 2/191.

⁶⁹ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 62.

⁷⁰ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 63.

⁷¹ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 63.

göre sūsen, hançerini çekip “Ey ikiyüzlü zavallı! Bu halka haddi aşan saçma sapan sözler söylersin! Yaratılmışların en değerlisi varken bu yüksek hakikatleri dile getirmek sana mı kaldı?” diye onu azarlar.⁷²

Bu aktarımdan sonra Sivâsî, “Hasb-i Hâl” şeklinde bir başlık atar ve nilüferle arasında geçen diyalogun içeriğini aktarmaya devam eder. Buna göre nilüfer, bir yandan çile ile yoğrulmuş zambağın sitemkâr ifadelerle kendisine geldiğini görmüş, etkili silahı olan diliyle zambak onda onulmaz yaralar açmış ve o rahatı terk ederek bu hâli bulmuştur. Cefadan bîzâr olduğunu ve sabır kalkanına sığınıp onunla rahat yurduna ulaştığını söyleyen nilüfer, safâ yurduna sabırla mihnetsizce vardığını da belirtir. Yine o, ne denli cefa çekilirse o kadar gönlün saflaşacağını, tahammül ve sabrın cefalara kalkan olduğunu ve sâlikin kendisini tan edenlere aldırış etmemesi gerektiğini söyler. Nilüfer, üzerinde durduğu kınayanın kınamasına aldırılmama ilkesini, Hz. Peygamber’e “Şair, Mecnûn, Kassâs ve Sihirbaz” gibi yakıştırmalara O’nun aldırılmamasını dayanak olarak takdim eder. O, hakikat arayıcısına tıpkı Hz. Peygamber gibi ihlâs yolcusu olmasını tavsiye eder.⁷³

Hakk ile olarak kâr elde etmeyi tavsiye eden nilüfer, bunun için halktan uzaklaşmasını ve Hakk’ın dışındaki kayıtlardan kurtulmasını hakikat yolcusuna önerir. Sağlam bir kul olarak Hakk’ın rızasını gözetmesini sâlike telkin eden nilüfer, “Hakk senden razı olursa sana gam neyler, Hakk sana düşman olsa bu halk sana ne yardımda bulunabilir” diyerek mânevî yolculuktaki önemli bir hassasiyeti hatırlatır. Yine o, Hakk sana gazap etse bütün eşya senden razı olsa bunun bir anlamının olmadığını, bu nedenle hakikati idrak edemeyenler sana taş atsalar bile sen Hak ile olmanın safâsını sür, telkiniyle sâlikin dikkatini bir kez daha aynı noktaya çeker. Nilüfer, Sivâsî ile hasbihâlinde mânevî seyr için dile getirdiği bu hakikati, meyvesi olan ağaca çomağını atan çobandan meyveli ağacın etkilenmemesi gibi sâlikin de kendisine tan edenlerden etkilenmemesi ve sâlikin sabrını başına siper kılıp peygamberler yolu olan bu yolda sabitkadem olması gerektiği örnekleme üzerinden dile getirir.⁷⁴

Sivâsî bundan sonra nilüferin durumunu yansıtan uygun bir hikâye zikreder. Buna göre nilüfer, bir meclise varmış, orada çeşitli nasihatlere muhatap olmuştur. O mecliste, her şeyi dengeli, görenleri mesrûr eden cennet çiçeğine benzeyen yüksek makam sahibi bir kimse görür. Bu kimse, başında temiz olmayan bir taş bulundurur ve o taşı sağlam bir şekilde muhâfaza eder. Nilüfer, o seçkin kimseye “Ey asil kişi! Bu başındaki mihnet taşı neyin nesidir?” diye sorar. Nilüferin kemâlinde bahsettiği kişi, “Kendini bilmez bir çoban bir zaman başıma bir taş atmıştı. Ben atılan bu taş dolayısıyla meyvemini düşürdüm. Bir deve dikenini olsaydım, o çoban bana bu taşı atmazdı. Bu taş benim kemâlime işaret olduğu için onu başımın üstünde tutarım. Benim bu tecrübemden ders al ey mâneviyât yolcusu! Bu hakikat yolculuğunda rahat beklentisini bırak. Cefalarla Hakk’ın lütfedeceği hakikat umdelerini ara”

⁷² Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 64-65.

⁷³ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 66.

⁷⁴ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 67.

şeklindeki cevabı ile seyr ü sülûk sürecindeki sıkıntıların hakîkate ermedeki fonksiyonunu etkili bir örnekle dile getirir.⁷⁵

Şemseddîn Efendi, nilüferin dilinden hakîkat yolcusuna bazı telkinlerde de bulunur. O, gönlünü arındırarak Hakk eri olmak isteyen kimsenin sadâkatle Hakk'ın yoluna revan olması gerektiğini, hakîkat yolcusunun ancak bu şekilde menzile ulaşabileceğini, harmanına yağ-yağmur düşmesini istemeyen kimse gibi sâlikin elindeki sermayesinin gitmesini istemiyorsa ilmin sırf zâhir boyutuna takılıp kalmamasını, bunun da bir rehber (mürşid-i kâmil) olmadan mümkün olmayacağını mâneviyât yolcusuna telkin eder. Nilüferin bu gerekçelerle irfan meclisine gelip, buradaki ışığa meftun olduğunu aktaran Sivâsî, böylece yine nilüferin dilinden, salihler meclisinin sâliki Hakk'a vuslata erdirici yönünü dile getirmiş olur.⁷⁶

3.10. Dervişin Mestaneliğinin Remzi: Nergis

Sivâsî, irfan mektebinin bir başka müntesibi ve mestâneliğin sembolü olan nergisin durumuna da değinir. Ona göre nergis, sürekli Kur'ân-ı Kerîm okuyan ve onunla nasihat eden ve “*Ey basiret sahipleri ibret alın*”⁷⁷ âyeti gereğince âleme ibretle bakıp mest olan bir çiçektir. Sivâsî, eşyanın Hakk'ın tecellîlerine sürekli olarak mazhar olduğunu ve eşyanın mezâhirinde zuhûr eden Hakk'ın tecrübe edilmesiyle mânevî körlükten kurtulmanın mümkün olduğunu söyler ve Hakk'ın esmâsı vasıtasıyla eşya ile münasebet kurduğunu belirterek nergisin bu hakîkati fark etmesi nedeniyle kendinden geçtiğini nakleder. O, yapraklar, ağaçlar ve Hakk'a ayna olan diğer eşyaya nazar edip hakîkat sırrını görmeyi temsil eden nergisin durumundan alınması gereken dersi Hz. Musa'ya bir ağaçtan seslenen Hakk'ın “*Muhakkak ki ben Allah'ım*”⁷⁸ seslenişinin delâlet ettiğini belirtir. Bu ifadeleriyle Sivâsî, risalenin başından beri eserden müessire yol bulmanın mânevî seyr açısından merkezî bir adım oluşu vurgusunu yinelemiştir. Şemseddîn Efendi devamında bütün bu tecrübelerin ledünnî ilimden kişiye aktığını, gönül aynasını temizlemeyen kimselerin bu hakîkatleri tecrübe edemeyeceklerini söyler ve onları basiretleri kapalı kimseler olarak tarif eder. Ancak gönül âlemini ilâhî tecellîlere hazır hale getirenlerin bu hakîkatleri idrak edebileceklerini ısrarla vurgulayan Sivâsî, dikkatli bir şekilde gönlüne nazar eden kimsenin gönlünde marifet nurlarının gizlendiğini fark edeceğini sözlerine ekler.⁷⁹

Sivâsî, nergise “Sürekli olarak mest olmanın nedeni nedir? Gözün güneşin ışığında ne gördü de yönün hep ona doğrudur?” gibi sorular sorar.⁸⁰ Nergis, âleme ibretle bakıp tecrübe ettiği hakîkatle kendinden geçtiğini, her ân gerçekleşen tecellîler karşısında kendini alamadığı için sürekli bir mestâneliğin kendisini kapladığını ve ağızların bu tecellîleri müşâhedeye engel olmasından dolayı sıkıntılı bir durumda bulunduğunu nakleder.⁸¹ Ardından nergisin nasihatini

⁷⁵ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 68.

⁷⁶ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 68-69.

⁷⁷ el-Haşr 59/2.

⁷⁸ Tâ-Hâ 20/14.

⁷⁹ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 70.

⁸⁰ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 71.

⁸¹ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 71-72.

dile getiren Sivâsî, serâbı bırakıp hakîkati gözlemek için kendindeki potansiyeli fark etmesini, lütfedilen bu nimetin kıymetini bilip yaratılmışlara Hakk'ın aynası gözüyle bakarak ibret alan bir hakikat arayıcısı olmayı tavsiye ettiğini belirtir. Nergis, hakikat arayıcısını, gönlünü nefsin istekleri ve ağyâr ile meşgul edip bir çöplüğe çevirmekten sakındırır, âleme basiretle bakarsa orada Hakk'ın temâşâ edeceğini savunur ve ateş içindeki gülün görülmesi gibi eşyadaki Hakk'ın tecellisini bu şekilde fark edeceğini aktarır. Esmâ ve sıfat tecellilerini idrak eden sâlikin arş-ı ûlâya yükselip Hakk'ın zâtî tecellilerine de mazhar olacağını nakleden nergis, gönül gözünün perdesinin açılıp katrede deryanın nasıl gizlendiğinin fark edileceğini, bunun da insân-ı kâmilin (mürşid-i kâmil) kılavuzluğunda bir irşâd süreci olmadan mümkün olmayacağını ifade ederek nasihatlerini tamamlar.⁸²

Sivâsî, bu minvalde çiçeklerin irfan mektebinde bulduklarını, bir müddet sonra bütün çiçeklerin Hakk'ı zikre durup lâhûtî bir ortamda kendilerinden geçerek cezbeye tutulduklarını anlatır. Ona verdiği bilgiye göre, çiçeklerin bazıları cezbenin tesiriyle ellerini birbirine vurarak kimisi hırkasını yırtarak kimisi de ney gibi sesler çıkararak Hakk'ı zikretmeye devam ederler. Sivâsî, çiçeklerin başında bulunan rehberin elinde bulunan ve ledünnî ilimden ilham alarak yazılmış kitaptaki sırlarla çiçeklerin cezbeye tutulduğunu söyleyerek onların cezbe ile Hakk'a vuslatlarında mürşid-i kâmilin tesirini dile getirir.⁸³ Müellif devamında çiçeklerin semâa durup dengelerini kaybederek toprağa düştüğünden, kimilerinin vecd ve vâcid durumunda olup rükû ve secde halinde hareketsiz kaldıklarından ve bülbülün seslendirdiği tevhdî sırlarından dolayı vecdleri artan bu çiçeklerin safâ elde edip kendilerini kınayanların kınamalarına aldırmadıklarından bahseder.⁸⁴

Şemseddîn Efendi, çiçeklerin bu durumda gülden henüz bir işaret almadıklarını ve gülün meydana gelerek gözyaşıyla tasarrufundan istifade etmek isteyen bu çiçeklere yardımcı olmasını istediklerini belirtir. Onun nakline göre çiçekler bülbülden, durumlarını güle arz etmelerini şu şekilde isterler:

*“Ki ey şeyh âsîtanında koyan baş/ Döken aşkından onun her seher yaş
Niyâz eyle bugün ol mürşide var/ Bizim-çün hazrete lutfeyle yalvar
Ki cem' oldu kapında bunca ahbâb/ Olara lutf edip feth eylegil bâb
Ki hep âşıklandır ez-reh-i dûr/ Geliptir her bir müştâk u mesrur
Olar hadden aşırıldı intizârı/ Semâya çıktı şâhum âh u zârı
Demidir edesin ahbâba çâre/ Likânı merhem edip zahm-ı hâre”⁸⁵*

Görüldüğü gibi çiçekler, bülbül vesilesiyle güle (mürşid-i kâmile) haber göndermişler, ondan, “Ey şeyh, seherlerde gözyaşı döken ve bu yola baş koyan çiçeklerin durumunu güle ilet. Bu çiçekler, gülün tasarrufu için burada toplandı. Bu âşıklara mâşuklarının alametlerini göstererek onları mesrur et. Onların intizarları öyle fazlalaştı ki tâ semaya kadar yükseldi.

⁸² Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 73.

⁸³ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 74.

⁸⁴ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 75.

⁸⁵ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 76.

Tam zamanıdır, onlara çare olası. Yüzünü onlara gösterip yaralarına merhem olası” şeklinde dileklerini iletmesini istemişlerdir. Fakat bülbül, onların bu isteklerini güle götüremeyeceğini feryat ile dile getirir. Sivâsî, bülbülün şâd olamayışı, bu gülşen bağında hakikatleri dile getirmekten âciz oluşu, bundan dolayı bir köşede sessizce durup utancından dolayı çiçeklerin bu isteklerini güle ulaştırmayacağını ifade ettiğini söyler.⁸⁶ Bülbül, âşıkların durumunu güle iletmeye kendini layık görmediğini, bunun üzerine çiçeklerin menekşeye giderek ondan yardım istediklerini belirtir. Çiçekler, bülbülden ümit kesip gülün eşliğinde ona ihlâsla hizmet eden menekşeye giderler ve “Durumumuzu güle arz et. Sen her seher onun huzurunda bulunursun. Bizim hâlimizi güle arz etmek ancak senin yapabileceğin bir iştir” derler. Menekşe bu rica üzerine açılıp gülün (mürşid-i kâmilin) halvette olduğunu, halvette Hakk ile özel bir birlikteliğinin bulunduğunu (li-maallâh), gece gündüz Hakk ile meşgul olduğu için kendisiyle ilgilenmediğini, fakat fırsat bulursa çiçeklerin durumunuzu ona arz edeceğini söyler.⁸⁷

Menekşe çiçeklerin durumunu arz etmek üzere gülün kapısına gelir, başını onun eşğine koyar ve rengi gibi kıpkırmızı (kanlı) gözyaşları dökerek hakikat sevdalılarının durumunu dile getirir. O, niyaz ile “Ey kutbu’l-aktab! Kapıda bu kadar seni seven kimse beklemektedir. Yüzünü görüp şâd olmak isteyen bu sevenlerine güzel kokular ikram ederek onları irşad eylesen. Güzel kokunu âleme yayarak bağ ve bahçeleri bu güzel kokunla doldursan da ledünnî ilminden istifade edip bu bağ ve bahçelerde çiçekler hakikati elde etseler” diye güle seslenir.⁸⁸ Gül, bu ricayı duyunca halvette olmasına ve Hakk’ın dışındaki her şeyden yüz çevirmesine rağmen çiçeklerin bu istekleriyle ihsân denizinin coştüğünü, tâliplerin ona olan iştiaqları dolayısıyla cezbeyle gelip irşad için minbere çıkıp oturmaya karar verdiğini menekşeye iletir. Gül, çiçeklere yol göstermenin tam zamanı olduğunu ve gönülleri saflaşan bu hakikat yolcularının isteklerini yerine getireceğini dillendirince menekşe müjdeyi çiçeklere ulaştırır ve çiçekler bu sevinçle safâ bulup vecde tutulurlar.⁸⁹ Gül, bülbülün getirdiği salat ü selam eşliğinde bir seher vakti şah minberine çıkar ve kendini çiçeklere gösterir. Onun yüzünü gören çiçeklerin daha önce söyleyen dilleri tutulur ve nice günler dilsiz bir şekilde kalırlar. Bülbül türlü senâlarla Hakk’a şükreder ve gülden gelen güzel kokuyla bülbül de çiçekler de mesrûr olurlar. Gül ağzını açar, sînesini yırtar ve şevk meydanında hareket etmeye başlar. Mârifet mahzeninden konu açıp her bir yaprağından bir kitap okumaya başlar. İrfan meclisinde daha önce kimsenin duy(a)madığı taze koku saçan gülün bu kokusunu hissederek meclise girenler kendilerini kaybederler. Gül, kokusu ile her bir çiçeği güzel koku satan bir dükkân haline dönüştürür ve bütün çiçekler ona müştâk olurlar.⁹⁰

Sivâsî, bütün çiçeklerin mahcubiyetlerinden dolayı saç teli gibi boyunlarını büküp bazılarının vahdetten dem vurarak mestânaye döndüklerinden, bazılarının ise renklerinin

⁸⁶ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 76-77.

⁸⁷ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 78.

⁸⁸ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 79.

⁸⁹ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 79-80.

⁹⁰ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 80-81.

solup onları çiğın uyarmasından bahseder. Şemseddin Efendi, çiçeklerin cezbeye tutulmaları dolayısıyla bazen muamma denilecek sözler sarf ettiklerini bazen de esmâ veya müsemmadan bahsederek hakikat incileri serdettiklerini de belirtir. Gülün kendini çiçeklere açmasıyla sırların keşfedildiğini ve herkesin çiçeklerin bu durumunu gördüklerini aktaran Sivâsî, gülün bu adımı ile çiçeklerin fenâ tecrübesine ulaşmalarına vesîle olduğunu anlatır. Müellif, baharın hazan, gündüzün sonunun gece, doğuşun batışı olması gibi furûun da bir usûlü olduğunu ifade ettikten sonra dünyanın, gaybın fer'-i zâhiri olması dolayısıyla fer'-i uhrâ olarak adlandırıldığını nakleder.⁹¹ Ardından da sâlike, fer'i bırakıp asla yapışmasını, gönlünü saflaştırmayı istiyorsa bu yolda sâbit kadem olması gerektiğini telkin eder ve "Cihânın hazanından emin ol ki belasından ve türlü sıkıntılarından uzak kal" tavsiyesinde bulunur.⁹²

Sivâsî, eserin son kısmında gül ile başlayan, budak, kök, hava, toprak, su, ateşle devam eden bir diyalogdan bahseder. Buna göre öncelikle Sivâsî, gül ile çiçekler arasında meydana gelen, şahit olduğu konuşma ve etkileşimlerden sonra kendisinin güle yönelerek hayatın anlamı üzerinde aralarında geçen diyalogu dile getirir. Sivâsî, gülün ince mesajları ve kritik müdahaleleriyle herkesin sorununu çözdüğünü, kendisini onun kokusundan alamadığını ve yalvararak gülün peşine düştüğünü belirtir. Müellif, güle "Ey çiçekler bahçesinin şâhî! Ne olur beni dinle. Bir sorunum var. Bu gönülleri mesrûr eden kokuyu nereden buldun? İnsanı kendinden geçiren rengine nereden aldın? Bu koku ve rengin kaynağı nedir? Ne olur bunları bana açıkla" şeklinde sorular sorar ve ona seslenir. Gül, kendisine bu koku ve rengin dalındaki budaktan geldiğini söyler ve ona gidip meselenin aslını sormasını ister. Sivâsî, budağa gidip "Ey budak! Güle bu baş döndürücü koku ve rengi senden gelmiş. Bu kokunun kaynağını öğrenmek için koşarak sana geldim. Beni kapından kovma. Bana o gizli kokunun sırrını açıkla" şeklinde sızlanır. Gülün budağı Sivâsî'ye "Ben bu koku ve rengi gövdesinden aldım. Bu soruyu asıl ona sor" der ve onu gülün gövdesine yönlendirir.⁹³ Gülün gövdesine varıp sorusunu yönelttiğini belirten Sivâsî, yalvararak "Güle kokusundan sormuştum. Beni sana gönderdi. Bu koku senden mi kaynaklanmaktadır? Değilse bu kokuyu nereden buldun?" şeklinde ona seslenir. Gülün gövdesi ise Sivâsî'ye, "Bende böyle bir hâl yoktur. Beni bırak. Bu koku gülün kökünden gelmektedir, ona git. Aradığın şey ondadır" şeklinde cevap verir. Sivâsî, gülün köküne inip toprağına yüz sürdükten sonra "Ey aslın aslı olan kök! Bu âciz kul kapına geldi. Senden çözmeni umduğum bir derdim var. Sen lütuflârsın. Bu hakikati benden gizleme" diye gülün kökünden beklentisini dile getirir.⁹⁴ Her kapından kovulduğunu, aradığını onda bulacağını umarak ona yöneldiğini, kendisini başka kapıya göndermemesini zira takatinin kalmadığını ve ciğerinin kebaba döndüğünü gülün köküne ileten Sivâsî'ye gülün kökü "Ey hakikat yolunda yol aldığını söyleyen kimse! Bu arayışı kendine yük mü görüyorsun? Ciğerinin yandığını söylemek hakikat yolculuğunda hatadır. Bu yolda çektiğin sıkıntılar senin için lütuftur. Bu yolda dünyalık ve can derdi konuşulmaz. Yoluna devam et. Bunları dile

⁹¹ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 82.

⁹² Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 83.

⁹³ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 84.

⁹⁴ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 85.

getirerek boşa yorulma. Bu uğurda derbeder ol. Aradığın şey bende değildir. Toprağa git. Bana bu koku ondan gelmektedir” diye cevap verir. Sivâsî de bunun üzerine toprağa yöneldiğini ve arayışının sırrını topraktan çözmesini istediğini belirtir.⁹⁵ Toprağa yüzünü sürüp ona yalvardığını, ona “Ey gönül yangını olanların sığınağı” şeklinde hitap ettiğini aktaran Sivâsî, ona Hakk’ın özel tecellisine mazhar olduğunu, nice kimselere Hakk’ın lütfuyla samimi bir şekilde iyilikler yaptığını, güle sorduğu kokusunu nereden aldığı sorusuna cevap vermesi için kendisini ona yönlendirdiklerini ve bu kokunun kaynağını kendisine söylemesini rica ettiğini söyler. Toprak da Sivâsî’ye acele etmemesini, yolda olmasının ona yetecek bir nimet olduğunu bilmesini, kokunun izini takip etmesini ve böylece hakîkati bulacağını telkin eder. Daha sonra toprak, Sivâsî’ye gülün kokusunun kendisine yağmurdan geldiğini söyler ve sorusunu sorması için onu yağmura yönlendirir. Bunun üzerine Sivâsî, yağmura gittiğini, ona gülün kokusunun kaynağını sormak için önce tevbe ile huzurunda bulunup sonrasına ona sorusunu yönelttiğini nakleder.⁹⁶ Sivâsî, yağmura “Gülün kokusunun senden geldiğini söylerler. Bu doğru mudur? Bana bu konuda bilgi verir misin?” diye hâlini arz eder. Yağmur, Sivâsî’ye “Ey her hâli problemle dolu hakîkat arayıcısı! Aradığın şeyde sâdik isen şikâyetçi olma! Hakîkat yolunda zahmet olmazsa hedefe ulaşılmaz. Bana bu emanet buluttan gelmektedir. Derdine ona arz et” şeklinde cevap verir. Bunun üzerine yağmurdan umudunu kestiğini, buluta gidip ona merhaba diye seslenerek cevap aradığı sorusunu buluta yönelttiğini belirten Sivâsî, ona “Ey Hakk’ın nefesinden haberdâr olan kutlu kişi! Kapına gelen bu kusurlu hakîkat arayıcısını geri çevirme!” diye niyazda bulunduğunu aktarır.⁹⁷ Buluta, güle ulaşan güzel kokuyu nereden aldığını soran Sivâsî, bu soruya cevap vererek kendisini mesrûr etmesini istediğini anlatır ve ardından bulutun kendisine verdiği cevabı aktarır. Buna göre bulut Sivâsî’ye “Ey lâhût âleminin sırrını isteyen kimse! Bu meydanda hakîkatin resmi sorulmaz. Aradığın şeyin sermayesi avarelik, bu derdin çaresi biçarelik, encamı hayranlık ve odak noktası viraneliktir. Varlık kokusunu duyduktan bu yana bu derde çare bulamamış durumdayım. Kararım kalmamıştır” şeklinde cevap verir ve aradığı cevabın kendisinde olmadığını bildirir.⁹⁸ Bulut söze devamla, “Bana bu koku hava esintisinden ulaştı. Sorunu ona sor ki sana aradığın cevabı versin” der ve Sivâsî’yi havaya yönlendirir. Şemseddîn Efendi de bütün heyecanı ile havaya gidip sorusunu ona yöneltir ve hakîkat kokusunun kökenini nereden aldığını bu kez havaya sorar. Sivâsî, havanın ademden bu kokuyu aldığını, kendisinin de yok olursa bu kokuya ulaşabileceğini söyler ve anasır unsurları bulunduğu sürece hakîkat kokusunun hissedilemeyeceğini belirtir. Ardından hava, Sivâsî’ye aradığı yerde fenâfillâh ve bekâbillâh tecrübesini yaşayanlar olduğunu aktarır ve vücudunun bu hakîkat diyarına perde olduğundan bahseder. Nefsini aradan çıkarırsa aradığı cevabı kendinde bulacağını Sivâsî’ye salık veren hava, “Sevdiğinden (istediğinden, arzuladığından) vazgeçersen mahbûb (sevilen, arzulan) olursun. Ama sende hâlâ varlık hissi var o nedenle hakîkati göremiyorsun” şeklinde bir

⁹⁵ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 86.

⁹⁶ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 87.

⁹⁷ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 88.

⁹⁸ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 89.

uyarıda bulunur.⁹⁹ Hava, Sivâsî'ye murâdına nâil olmak istiyorsa güle dönmesini, onun eşiğinde hakikat kendisine açık oluncaya kadar beklemesini, aradığı şeyi güle bulacağını, ne derse desin gülün kapısını terk etmemesini ve sürekli değişimi bir kenara bırakıp sâbitkadem olmasını tavsiye eder. Bunun üzerine Sivâsî, ikileme düştüğünü, ciğerinin parelendiğini, artık aradığı cevabı bulamayacağı şeklinde bir ümitsizliğe düştüğünü ve çaresiz bir şekilde geri döndüğünü anlatır. Sonrasında Sivâsî, havadan buluta oradan yağmura, yağmurla yağıp toprağa, toprakla hemhâl olup köke, kökten budağa ve nihayet güle ulaştığını belirtir. Ona yalvarıp tekrar halini arz ettiğini belirten Sivâsî,¹⁰⁰ gülün kapısında bende olduğunu, onun âşıkların ulaşmak istedikleri en yüksek gâye olduğunu, ondan kendisine hakikat sırrının açılmasını beklediğini, cefâya onu atıp hicrâna düşürmemesini istediğini ve ciğerinin yanmasını canına safâ bildiğini belirterek güle şöyle seslenir: “Beni günlerdir sıkıntılara mâruz bıraktın. Nefsimin elinden çok çektim. Aradığım sorunun cevabının sadece sende olduğunu söyleyip beni sana gönderdiler. Bu sefer, ateşte yansam da senin kapından bir yere ayrılmam. Çünkü sen âşıkların ulaşmak istedikleri kişisin. Hakikat adına aradığım cevap sendedir.” Sivâsî'nin nakline göre gül, bu serzenişten sonra insafa gelir ve yaşadığı bu sıkıntılardan dolayı üzülmemesini, türlü kazanımlarla tekrar kendi yanına geldiğini ona bildirir.¹⁰¹ Gül, Sivâsî'ye “Gittiğin bütün kapılarda reddedilme sıkıntısını yaşadın. Ebedî olmak kapısı sende kapanmamıştı. Henüz maksuduna ulaşmadın ama çok faydalar elde ettin. Her bir kapıdan bir hisse aldın. Muhabbetin sağlamış ki geri bize geldin. Firkat odu, sana visâlin kıymetini bildirdi de fer' ve aslı temaşa eyledin. Yaratılışına dikkat kesildin de bazen kararsız bazen de hakikatin farkında oldun. Bazen hayat buldun bazen esen rüzgârla suya düştün. Her birinden bir kemal aldın ve geri bize döndün. Ağyar hastalığının kapısı ancak bizimle kapanabilirdi ve hakikate giden yol bizimle bulunabilirdi. Yaşadığın hicran seni özel bir terbiye ile olgunlaştırdı ve irakta olduğun için ihlâs yolculuğunda başarıya ulaştın” der.¹⁰²

Gül, Sivâsî'ye çektiği cefalardan şikâyet etmemesini, yaşadığı bu tecrübelerin kendisine kazanım olarak döndüğünü, isti'dâdı dolayısıyla hakikati anlamak için tekrar kendisine geldiğini söyler ve Vech-i Mutlak'ın hakikat mâdeni olduğunu, eşyada görünenin gerçekte Hak olduğunu ve kendisini bu güzel kokuya ulaştıranın Hakk'ın eşyadaki bu tecellîsi olduğunu belirtir. Ayrıca gül, Sivâsî'ye kendisini bırakmasını, kendindeki Hakk'ın tecellîsine yönelmesini ve mezâhirde zuhûr eden Hakk'ı görmesini tavsiye eder. Sivâsî, gülün himmeti ile perdenin kalkarak eşyada tecellî eden Hakk'ı müşâhede ettiğini, kalp gözünün açılarak hakikat kokusunun bütün benliğini kapladığını anlatır. Ardından vücûd şehrinin kapılarının açıldığını ve kulağına vahdet sırrının ulaştığını söyler. Sivâsî'nin ifadesine göre o, bu noktada zâhir olanın Hakk'ın cemâli olduğunu ve bütün eşyanın Hakk'a bir ayna olduğunu tecrübe eder. Aynasını parlattığını ve Hakk'ın tecellîsini müşâhedeye vücudunun doymadığını belirten

⁹⁹ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 90.

¹⁰⁰ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 91.

¹⁰¹ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 92.

¹⁰² Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 93.

Sivâsî,¹⁰³ gül ile gül olup dikenini terk ettiğini, hakikat önündeki bütün engelleri vahdet ateşi ile yakıp onlardan kurtulduğunu, ibtidâda nihayeti bulduğunu, masivadan yüz çevirip âfâkı gezip enfüste aradığına nail olduğunu ve Hakk'ın kendisine gizlediği hakikat sırrı ile kendinden geçtiğini nakleder.¹⁰⁴ Sivâsî, eserinin son bölümünde hakikat yolcusuna seslenir ve yüksek hakikatlerin ne olduğunu anlayıp anlamadığına ona sorar. Sülûk işini eserinde açıkladığını dile getiren Sivâsî, hakikat deryasından bir nebze sunum yaptığını belirtir. Şeyh ve mürîdin adabından bahsettiğini, çiçekleri bunun için bahane kıldığını, bu rumuzlarla hakikat sırlarını duyması ve kalbindeki hazineyi kazıp çıkarması için maneviyat erine yol gösterdiğini belirtir.¹⁰⁵ Müellif, hakikat yolcusuna “Eğer burada nakledilenleri anlarsan hazan mevsimi senden uzak olur ve safâ bezminde muhalled olursun. Sana vasiyetim budur ki bahçe içerisinde anlattığım bu sırları iyi tahlil et. Şemsî'yi de hayırla yâd etmeyi unutma. Fatiha okuyarak ruhunu şâd et. Beni rahmetle anarsan Hak sana yaptığın iyiliğin on katını versin” sözleri ile eserini tamamlar.¹⁰⁶

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Kadîm zamanlardan günümüze kadar sözün etkisini artırmak ve muhataba verilmek istenen mesajı en etkili şekliyle sunmak için şiirden istifade edildiği görülür.¹⁰⁷ Aynı zamanda sözün gücü ve kalıcılığı için temsil, teşbih, istiâre, sembol ve mecaz gibi anlatım türleriyle şiirin tesiri daha da perçinlenmek istenmiştir. Bir anlatım tekniği olan ve bu yönüyle metnin sadece bir parçasını değil tamamını ilgilendiren alegori ise daha kapsamlı yapısı ile şiirdeki anlatım türlerinden farklılık arz etmektedir.¹⁰⁸ Klasik Türk edebiyatı açısından bakıldığında okuyucuya etkili bir şekilde mesaj sunmak kastıyla temsil, teşbih, istiare, sembol ve mecaz gibi anlatım türlerinin harmanlanıp kuş, bitki veya diğer eşyaların kişiselleştirilerek sunulmuş birçok metnin dikkat çektiği görülür. Bunların başında Ferîdüddîn-i Attâr'ın *Mantıku't-Tayr*'ı, Şeyh Sa'dî'nin (öl. 618/1221) *Bostan* ve *Gülîstân*'ı, Mevlânâ'nın (öl. 672/1273) *Mesnevî*'si ve Şeyh Gâlib'in (öl. 1213/1799) *Hüsnü Aşk*'ı gibi eserler ve bu eserler üzerinde yapılan çeşitli çalışmalar akla gelmektedir.¹⁰⁹

XVI. yüzyılda ilmî ve mânevî kişiliğiyle etkili olan Sivâsî de *Gülşen-Âbâd* adlı eserinde seyr ü sülûkü ve taraflarını anlatmak için alegoriyi kullanmış bir sûfidir. Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*'da eserden müessire gitmek (masnûdan sânie varmak) şeklinde bir yol izler ve eseri anâsır-ı erbaa (toprak, su, hava, ateş) ve çiçekleri konuşTURARAK kurgular. Eserinde mânevî âlemde bir

¹⁰³ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 94.

¹⁰⁴ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 95.

¹⁰⁵ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 95.

¹⁰⁶ Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 96.

¹⁰⁷ M. Fatih Andi, “Modern Türk Şiirinde Gül İmajı”, *Gül Kitabı*, ed. Bilal Kemikli-Selami Turan (Isparta: Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 2010), 3.

¹⁰⁸ Açıl, *Klasik Türk Edebiyatında Alegori*, 94.

¹⁰⁹ Sancak Murat Bayrak, *Eski Türk Edebiyatı'nda Alegorik Mesnevîler* (Giresun: Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 7-80; Songül Aydın Yağcıoğlu, “Hüsn ü Aşk ve Nazirelerinin Şekil ve Muhteva Bakımından Mukayesesi”, *International Journal of Social Sciences and Education Research* 3/5, (2017), 1561-1580; Ayşegül Pomakoğlu, “Klasik Türk Edebiyatından Bir Alegori Örneği Olarak Mu'îni'nin Şem 'u Pervane Mesnevisi”, *Türklük Bilgisi Araştırmaları* 46, (2016), 339-353; Tanrıkulu, *Dîvân Şiirindeki Mantıku't-Tayr Geleneğinin Metinlerarası İlişkiler Bağlamında İncelenmesi*, 24-79.

bahçeye vardığı ve orada tecrübe ettiği olayları aktaran Sivâsî, bu bahçeyi (bostanı) “İrfan Mektebi” olarak tanımlar. Sivâsî, Şeyh Sa’dî’nin Bostan, özellikle de Gülistan’ında yaptığı uygulamayı *Gülşen-Âbâd*’da anâsır-ı erbaa ve on çiçeğe hasrederek, hareket alanını daha da genişletir hem de farklı örnekler üzerinden konuyu işler. Ayrıca Sivâsî, eserin tamamını manzûm olarak takdim etmesi yönüyle Şeyh Sa’dî’nin eserlerinden farklı bir yol izler.¹¹⁰ *Gülşen-Âbâd*’ı Attâr’ın *Mantiku’t-Tayr*’ı ile kıyaslamak gerekirse “Attâr, *Mantiku’t-Tayr*’da kuşlarla alegorik bir anlatım sergilemiş,¹¹¹ Sivâsî ise Attâr’ın bu tavrına karşılık alegorisinin merkezine çiçekleri alarak mesajlarını okuyucuya aktarmıştır” tespitinin isabetli olduğu söylenebilir.¹¹²

Sivâsî, Şeyh Sa’dî ve Attâr gibi zaman zaman konuyla ilgili hikâyeler anlatır ve anlatısında onlar gibi hikâyenin tesirini de kullanır.¹¹³ *Gülşen-Âbâd*’ın *Mantiku’t-Tayr*’ın bir tercümesi olduğu ve yine “Telif sayılabilecek özgünlüğe sahip bir çalışma” şeklinde tereddütlü bir değerlendirme hatalıdır.¹¹⁴ Daha önce de ifade edildiği gibi, *Gülşen-Âbâd*’da Sivâsî, Attâr’dan etkilenmiş, onun kuşları konuşturarak verdiği mesajları çiçekleri konuşturmak sûretiyle okuyucuya takdîm etmiştir. Bu yönüyle Sivâsî’nin *Gülşen-Âbâd*’ı tercüme değil, özgün bir eserdir.¹¹⁵ *Mantiku’t-Tayr*’ın içeriği ve işleyişi ile *Gülşen-Âbâd*’ın içerik ve işleyişi büyük ölçüde farklıdır.¹¹⁶

¹¹⁰ Sadi, *Bostan*, çev. Hikmet İlaydın (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997), 3-458; a.mlf., *Gülistan*, çev. Adnan Karaismailoğlu (Ankara: Akçağ Yayınları, 2002), 23-185.

¹¹¹ Feridüddin Attar, *Mantiku’t-tayr (Kuş Dili)*, çev. Ayhan Yıldırım (İstanbul: Ataç Yayınevi, 2010), 15-288.

¹¹² Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı* (İstanbul: Ötügen Yayınları, 1992), 150, 177-178; Zeynep Alsancak, *Türk Kültüründe Gülün Simgesel Anlamları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 112; Hasan Aksoy, “Şemseddin Sivasi’nin Gülşen-Abad Adlı Mesnevisi’nde “Gül”, *Gül Kitabı*, ed. Bilal Kemikli - Selami Turan (Isparta: Isparta Belediyesi Yayınları, ts), 77; Çınar, *Şemseddîn-i Sivâsî ve Tasavvufî Görüşleri*, 125.

¹¹³ Gülşehrî’nin (öl. 717/1317 [?]) *Mantiku’t-tayr*’ı (yazılış tarihi 717/1317); Derviş Şemseddin’in (öl. 919/1513[?]) *Deh Murg*’u (yazılış tarihi 919/1513); Arifi Mehmed’in (öl. ?) *Ravzatü’t-tevhid*’i (yazılış tarihi 943/1536) Sivâsî’den önce bu yöntemin etkili olarak kullandığı eserler olarak dikkat çekmektedir. Hasan Aksoy, “Derviş Şemseddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/197-198; Siddik Karadüz, *Derviş Şemsî’nin Deh-Murg’unun Karşılaştırmalı Metni ve Benzeri Eserlerle Genel Bir Mukayesesi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000), 45-57. Burada bir hataya işaret edilmesi yerinde olacaktır. Bir çalışmada Derviş Şemseddin’e ait olan *Deh Murg* adlı eser, müelliflerinin isim benzerliğinden dolayı Sivâsî’nin eseri gibi gösterilmiştir. Sivasi, *Şemseddin Sivasi Divanı (Tasavvufta Kuşların Dili)*, haz. Hasibe Durmaz, (İstanbul: Menekşe Kitap, 2019), 5-197. Bu çalışmadaki tek hata eserin Sivâsî’ye ait gösterilmesi değildir. Eserdeki bir diğer hata da *Deh-Murg*’un Sivâsî’nin *Divân*’ı olarak takdim edilmesidir. Hâlbuki *Deh-Murg* Sivâsî’ye değil Derviş Şemseddin isimli müellife aittir ve Sivâsî’nin *Divân*’ı ile *Deh-Murg* arasında bir irtibat bulunmamaktadır. Çınar, *Şemseddîn-i Sivâsî ve Tasavvufî Görüşleri*, 137-138. Bu hata, Derviş Şemseddin’e ait olan *Deh Murg*’un İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar’da MC_Yz_K_0365_02 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüshasının Sivâsî’ye ait bir eser olan *Gülşen-Âbâd* adıyla kaydedilmiş olması ve Derviş Şemseddin’e ait olan *Deh-Murg* adlı eserin bu kayıta *Evsâf-ı Hasâyis-i Tuyurân* şeklinde nakledilmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu eser içerisinde Sivâsî’ye ait *Gülşen-Âbâd* adlı eser, *Evsâf-ı Hasâyis-i Tuyurân* şeklinde kaydedilen eserin ardından ikinci eser olarak bulunmaktadır. Yani ilk eser Derviş Şemseddin’e ait *Deh-Murg* adlı eser, ikinci eser ise Sivâsî’ye ait *Gülşen-Âbâd* adlı çalışmadır. Müellif isimlerindeki benzerlik ve ilk eserde kuşların, ikinci eserde ise çiçeklerin konuşturulması şeklinde içerik olarak birbirine benzeyen bir işleyişin olması eseri yayına hazırlayan müellifi, her iki eserin de Sivâsî’ye ait olduğu kanaatine götürmüştür. Hâlbuki ilk eser Derviş Şemseddin’e ikinci eser ise Sivâsî’ye aittir.

¹¹⁴ Tanrıku, *Divan Şiirindeki Mantiku’t-tayr Geleneğinin Metinler Arası İlişkiler Bağlamında İncelenmesi*, 2-3.

¹¹⁵ Meryem Merve Çakıcı, *Şemseddîn-i Sivâsî’nin Gülşen-Âbâd Mesnevisinde Tasavvufî Unsur Olarak Çiçekler*, (İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 206. Çakıcı’nın tezi, Sivâsî’nin *Gülşen-Âbâd* adlı eserinin bir şerhi gibidir. Tezde *Gülşen-Âbâd*’daki dizayna uygun olarak gülden başlayıp diğer çiçeklerin konuşturulduğu

Burada özellikle Ali Şirnevâî'nin (öl. 906/1501) *Dîvân*'ı ile *Gülşen-Âbâd* arasındaki benzerliğe dikkat çekmek yerinde olacaktır. Şirnevâî, *Dîvân*'ında lale, reyhan (fesleğen), çimen, gonca, servi, sabah ve sonbahar rüzgârı, şebnem ve bulutları konuşturduğu temsîlî anlatımlar üzerinden aşk şarabı, mestânelik, kararsızlık, firkat ve vuslat gibi başlıklarla vahdet-i vücûd düşüncesini işlemiştir.¹¹⁷ Sivâsî'nin *Gülşen-Âbâd*'ı ile Şirnevâî'nin *Dîvân*'ındaki işleyiş ve içerikteki benzerlik dikkat çekicidir. Fakat Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*'da Şirnevâî'den daha kapsamlı bir malzeme kullanmış ve Şirnevâî'nin dile getirdiği konuları daha detaylı bir şekilde işlemiştir.¹¹⁸ Her ramazanda Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sini okumayı alışkanlık haline getirdiği ve birçok eserinde Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden etkilendiği bilinen Sivâsî'nin¹¹⁹ *Gülşen-Âbâd*'da da bu eserin tesirinde kaldığı görülmektedir. *Gülşen-Âbâd*'ın gerek giriş kısmında hakikat arayıcısı olarak takdim edilen sâlikin konumu gerekse çiğdemden solan renginden hareketle ayrıldığı ruhlar âlemine olan özlemine dair nakiller, *Mesnevî*'sinin girişinde işaret edilen ve hakikat

beyitlerin açıklaması ve çiçeklerin seyr ü sülûk sürecinde temsil ettikleri özellikleri nakledilmiştir. Tezin ikinci bölümünde klasik ve tasavvufî Türk edebiyatında çiçeklerin diliyle ilgili bilgi aktarılmış, bununla, Sivâsî'nin *Gülşen-Âbâd*'da çiçekler üzerinden vermek istediği mesajlara dikkat çekilmek istenmiştir. Tezin genelinde Sivâsî'nin çiçekler ve tabiat unsurlarını vesile edinerek seyr ü sülûk sürecine dair verdiği bilgilerle ilgili değerlendirmeler, kıyaslamalar ve analizlere büyük ölçüde yer verilmemiş, konuya dair müellifin tespitlerinin aktarımı ile yetinilmiştir. Çakıcı, *Şemseddîn-i Sivâsî'nin Gülşen-Âbâd Mesnevisinde Tasavvufî Unsur Olarak Çiçekler*, 30-208.

¹¹⁶ *Gülşen-Âbâd*'ın Attâr'ın *Mantiku't-tayr*'ının tercümesi olduğu yönündeki iddia son derece ilginçtir. Aslında bazı kaynaklarda Sivâsî'nin *İbret-nümâ* adlı eserinin Attâr'ın *Pend-nâme*'sinin manzûm olarak tercümesi olduğu iddiası yer almakta ve bu iddia üzerinde çeşitli görüşler serdedilmektedir. Şemseddin Sivasî, *İbret-Nümâ*, haz. Erol Çöm (Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015), 22-23. *Mantiku't-Tayr* kuşların konuşturulduğu bir eser ve *Gülşen-Âbâd* da çiçeklerin diliyle hakikatlerin ifade edildiği bir çalışma olmasına rağmen *Gülşen-Âbâd*'ın *Mantiku't-Tayr*'ın tercümesi olduğu iddiası gerçekten ilginçtir. Âgâh Sırrı Levend, *Gülşen-Âbâd*'ın *Mantiku't-tayr*'ın tercümesi olmadığı, onun özgün bir eser olduğu kanaati ile isabetli bir tespitte bulunmuştur. Âgâh Sırrı Levend, *Gülşehrî- Mantiku't-Tayr* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1957), 5-28. Vesile Albayrak da bir çalışmasında, *Gülşen-Âbâd*'ın *Mantiku't-tayr* tercümesi olmayıp orijinal bir eser olduğu görüşünü temellendirerek takdim etmiştir. Vesile Albayrak, "Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği ve Bu Geleneğe Mantiku't-Tayr Tercümeleri", *Turkish Studies* 7/4, (2012), 663-664. Aynı müellif Kadioğlu Şeyh Mehmed (öl. ?) tarafından kaleme alınan ve Attâr'ın *Mantiku't-tayr*'ının manzûm tercümesi olan *İnşirâhu's-sadr* adlı mesnevîyle ilgili hazırladığı doktora tezinde Sivâsî'nin *Gülşen-Âbâd* çalışmasıyla ilgili çelişik ifadeler yer vermiştir. Tezin giriş kısmında *Gülşen-Âbâd*'ın "Nevi şahsına münhasır" bir eser olduğu tespitinde bulunan yazar, sonuç kısmında *Gülşen-Âbâd*'ın Attâr'ın *Mantiku't-tayr*'ının tercümesi olduğu kanaatini paylaşmıştır. Sak, *Kadioğlu Şeyh Mehmed ve İnşirâhu's-Sadr Mesnevisi*, 18, 464. Ayrıca Âgâh Sırrı Levend'in *Gülşehrî*'nin 717/1317'den sonra *Mantiku't-tayr* tercümesi olan eserini yayımladığı çalışmasında *Gülşen-Âbâd*'ı "Tercüme" veya "Benzer" şeklinde herhangi bir kategoriye dâhil etmediği bilgisini de paylaşmaktadır. Sak, *Kadioğlu Şeyh Mehmed ve İnşirâhu's-Sadr Mesnevisi*, 29; *Gülşehrî, Mantiku't-Tayr*, 5-28. Bahsi geçen eserde Levend, *Gülşen-Âbâd*'ın *Mantiku't-tayr*'ın tercümesi olmadığı ve özgün bir çalışma olduğu kanaatini paylaşmaktadır. Bundan dolayı *Gülşen-Âbâd*'ı *Mantiku't-tayr*'a benzer veya tercümesi olduğu gibi bir ayrımla herhangi bir gruba dâhil etmemiştir. Zaten Sak, daha sonra yayımladığı makalede Levend'in bu görüşünü delilleriyle ortaya koymuştur. Albayrak, "Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği ve Bu Geleneğe Mantiku't-Tayr Tercümeleri", 661-662.

¹¹⁷ A. Hilal Kalkandelen, "Nevâî Bahçesinde Güller, Goncalar", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29, (2008), 107-115.

¹¹⁸ *Hüsnü Aşk*'ta Şeyh Gâlib, sevgiliye özlem, ilâhî aşk, firkat, vuslat, kesret, vahdet ve vecd gibi kavramlarla seyr ü sülûk sürecini işlemiştir. Sivâsî'nin *Gülşen-Âbâd*'ında da ana mevzu seyr ü sülûktür. Fakat Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*'da Şeyh Gâlib'den farklı olarak çiçekleri konuşturarak bu süreci eserinde işlemiştir. Ayrıca Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*'ı Şeyh Gâlib'den yaklaşık iki asır önce kaleme alması yönüyle de ona yol gösterici bir sûfi konumundadır. Özlem Önder, *Hüsn ü Aşk'taki Yolculuk Sürecinin İnsanın Olgunlaşmasına Etkisi* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Programı, 2006), 71-104; Handan Belli, "Aşkın Tasavvufî Seyri: "Hüsn ü Aşk" Mesnevisini Metinlerarası İlişkilerle Yeniden Okumak", *Turkish Studies* 10/4, (2015), 202-203.

¹¹⁹ Receb-i Sivâsî, *Şems-i Sivâsî Menakıbnamesi*, çev. Fatih Çınar (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2020), 31; Çınar, *Şemseddîn-i Sivâsî ve Tasavvufî Görüşleri*, 96-98.

arayıcısı olarak takdim edilen neyin durumuna benzemektedir. Sivâsî, *Mesnevî*'de ruhlar âleminde ayrılan ve bu ayrılığın hüznü ile inleyen ney metaforunu sadece çiğdem örneğinde aktarmamıştır. *Gülşen-Âbâd*'da sümbülün perişanlığı, zerrinin kendinden geçmesi, menekşenin tevazuu, lalenin ıstırabı, sûsenin cem'i, zambağın yiğitlik ve safâsı, nilüferin uzleti, nergisin mestâneliği ve reyhanın itibar arayışı hep bu gayeye matuf anlatımlardır. Şemseddîn Efendi'den sonra onun yolunu takip edenler de Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden büyük ölçüde istifade etmişlerdir. Şemseddîn Efendi'nin ardından onun izini süren isimlerin Mevlânâ ve *Mesnevî*'si üzerindeki çalışmalarının tesirli olmasında *Gülşen-Âbâd* adlı eseri önemli bir etkiye sahiptir. Bu noktada en dikkat çekici isim Şemseddîn Efendi'nin ağabeyi Muharrem Efendi'nin (öl. 1000/1591) oğlu ve halîfesi Abdülmecîd-i Sivâsî (öl. 1049/1639)'dir. Abdülmecîd Efendi, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si üzerinde birçok çalışma kaleme almış ve birçok eserinde Mevlânâ'nın bu eserinden istifade yoluna gitmiştir.¹²⁰ Netice olarak ifade etmek gerekirse Sivâsî'nin *Gülşen-Âbâd*'ı, çiçeklerin konuşturularak seyr ü sülûk sürecinin ve taraflarının özelliklerinin anlatıldığı bir eserdir. Sivâsî, vahdet-i vücûd düşüncesini anlattığı bu eseriyle klasik Türk edebiyatı içerisinde tamamen çiçeklerin konuşturularak hakîkate dair bilgi veren orijinal bir çalışma kaleme almıştır. Sivâsî'nin, Molla Câmi'nin *Levâyih* adlı eserini Türkçeye tercüme eden ilk müellif¹²¹ ve Busûrî'nin (öl. 695/1296) *Kasîde-i Bürde*'sinin Abdurrahmân-ı Karahisârî (öl. 901/1495 [?]) ve Kemalpaşazâde'den (öl. 940/1534) sonra üçüncü mütercimi olarak vahdet-i vücûd düşüncesini ifadede dikkat çeken bir yol takip ettiği bilinmektedir.¹²² *Gülşen-Âbâd* da Sivâsî'nin bu eserlerden sonra yine seyr ü sülûk süreciyle birlikte vahdet-i vücûd düşüncesini, bu kez orijinal bir çalışmada dile getirdiği önemli bir eseri konumundadır. Aynı zamanda Sivâsî'nin bu eseri, daha sonra kaleme aldığı eserlerini, konu ve işleyiş bakımından derinden etkileyen bir çalışmasıdır. Nitekim o, *Gülşen-Âbâd*'dan sonra kaleme aldığı *el-Mevlidü'n-Nebî*, *Şerh-i Gazeliyyât-ı Sultân Murâdu's-sâlis*, *Heşt-Bihîşt*, *Menâzilü'l-Ârifîn*, *Mir'âtü'l-Ahlâk*, *Nakdû'l-Hâtır*, *Dîvân*, *Emr-i İlâhî Hüccet-i İlâhî*'sinde vahdet-i vücûd merkezli görüşler serdetmiş, bu eserlerin çoğunu manzûm olarak kaleme almış ve böylece *Gülşen-Âbâd*'da takip ettiği yönteme uygun olarak bu çalışmalarını şekillendirmiştir. Manzûm ve mensûr eserlerinde *Gülşen-Âbâd*'da kullandığı birçok âyet, hadîs ve hikâye gibi argümanları kullanarak *Gülşen-Âbâd*'ın kendisinin temel eseri olduğunu göstermiştir.

¹²⁰ Cengiz Gündoğdu, "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin Türkçeye Şerh Geleneği ve Halvetî Şeyhi Abdülmecîd-i Sivâsî'nin Mesnevî Üzerine Çalışmaları", *Ekev Akademi Dergisi* 9, (2005), 103-122; Seda Uysal Bozaslan, *Abdülmeccid Sivâsî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'si ve Yûsuf-ı Sîneçâk'in Cezîre-i Mesnevî'sinin Türkçe Şerhleri* (Trabzon: Trabzon Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 12-295; a.mlf., "Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'sinden Hareketle Abdülmeccid Sivâsî'nin Divanında Bulunmayan Türkçe Şiirleri", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 4/1, (2016), 257-279; Çınar, *Şemseddîn-i Sivâsî ve Tasavvufî Görüşleri*, 89-90.

¹²¹ Sivâsî, Câmi'nin bu eserini 1577-1578'de tercüme etmiştir. Molla Câmi, *Levâyih (Seyr u Sülûk ve Vahdet-i Vücûda Dâir)*, çev. Şemseddin Sivasi, haz. Melek Gündüz Karacan (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016), 22; Şemseddin Sivasi, *Umdetü'l-Edîb fi Ta'lîm ve't-te'dîb, es-Safâyih fi tercümeti'l-Levâyih*, haz. Yusuf Yıldırım (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017) 129.

¹²² Şemseddin Sivasi, *Kasîde-i Bürde, İrşâdü'l-Avam*, haz. Hüseyin Akkaya (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015), 29; İmam Bûsîrî, *Kasîde-i Bürde*, çev. Şemseddin Sivasi, haz. Hasibe Durmaz (İstanbul: Menekşe Kitap, 2018), 5, 14; Çınar, *Şemseddîn-i Sivâsî ve Tasavvufî Görüşleri*, 122-124.

Sivâsî *Gülşen-Âbâd*'da, gül- mürşid-i kâmil (insân-ı kâmil); çiğdem- riyazet, mücâhede, tevazu; sümbül- arayış, çile, perişanlık; zerrin- vahdet şarabıyla kendinden geçmek; menekşe- tevazu, melâmet; lale- halvet, ıstırap (çile); sûsen- cem', safâ; zambak- hizmet, yiğitlik, safâ, cemaat ruhu; nilüfer- halvet (uzlet), ibadet; nergis- aşk şarabı, mestanelik (sarhoşluk); reyhan- güzel ve itibarlı insan olmak remizlerini temsîl edecek şekilde bir anlatıda bulunmuştur.¹²³ Sivâsî'nin bu eseri, Türk İslam edebiyatı içerisinde bu kadar çok çiçeğin renkleri ve temsil ettikleri seyr ü sülûk adımları bakımından kapsamı ve geniş anlatımıyla dikkat çeken eserlerdendir. Tarihi süreç içerisinde daha çok gül ve bülbül temsilleri üzerinden eserler şekillendirilmiştir. Mevlânâ ve Rifâî'nin (öl. ?) *Bülbül-nâmeleri*, Fazlî'nin (öl. 971/1564) *Gül ü Bülbül*'ü ve Ömer Fuâdî'nin (öl. 1046/1636) *Bülbülüyye*'si gibi eserler bu konuda örnek olarak takdim edilebilir. Bu isimler, eserlerinde gül ile bülbülün yanı sıra zaman zaman karanfil, lale, nergis, nesrin, sarmaşık, serv, sûsen, sümbül, yonca, yasemin ve zambak gibi çiçekleri kullanmışlar ve bu örnekler üzerinden mesajlarını vermişlerdir.¹²⁴ Sivâsî ise *Gülşen-Âbâd*'da gül, bülbül ve on çiçeği eserine dâhil ederek bu türün daha geniş bir alana yayılmasını sağlamıştır.

Sivâsî, eserin her safhasında, sûflilerin kendini, dünyayı, Hakk'ı ve ahireti tanımak şeklinde sistematize ettikleri marifet telakkilerini hissedilir bir dille vurgulamıştır. Buradan hareketle Sivâsî'nin sûflilerin nüzûl ve urûc telakkisi etrafında şekillendirdikleri marifet sistemlerini, hakikat arayıcısının dikkatine sunduğu ve bunu yaparken çiçekleri konuşTURARAK oluşturduğu alegori ile birçok eserden farklı bir çeşitlilikle anlatısını şekillendirdiği söylenebilir.

Sivâsî'nin *Gülşen-Âbâd*'da okuyucunun dikkatini canlı tutmak ve verilecek mesajı zihinlere nakşetmek gayesiyle soru-cevap yöntemi ile teşbihi sıklıkla kullandığı da görülmektedir. Ayrıca Sivâsî, hacim itibarıyla küçük sayılabilecek bu eserde, nefis mücadelesi, halvet, zikir, vahdet-i vücûd, kesret, muhabbet, hicran, firak, nefes-i Rahmân, hakikat yolculuğu (arayışı), melâmet, adem, halvet, zikir, gaflet, cem', safâ, ihlâs, semâ, hizmet, sabır, sıdk, cefa, ağyâr, sohbet, vecd, şevk, fenâ, hayret, fenâfillâh ve bekâbillâh gibi birçok tasavvufî kavramı dile getirmiştir. Konunun işleniş şekli ve içeriğindeki zenginlik Sivâsî'nin bu eserinin tercüme bir eser olmadığını, eserin özgün bir çalışma olduğu sonucuna bizi götürmektedir. *Gülşen-Âbâd*'ın temel özelliklerinden biri de Sivâsî'nin bu eserden sonra kaleme aldığı diğer eserlerinde sistematik, işleyiş ve fikir bazında bu eserdeki tavrını sürdürmüş olmasıdır. Sivâsî'nin düşünce dünyasını takip eden bazı isimler de Sivâsî'nin bu eserdeki sistematığı, işleyişi ve fikirlerini kendilerine örnek almışlardır. Son olarak ifade etmek gerekirse Sivâsî'nin *Gülşen-Âbâd*'ı, Türk-İslâm edebiyatı ve tasavvuf tarihi içerisinde, zengin konu içeriği ve birçok çiçeğin kullanılarak verilmek istenen mesajın okuyucunun zihin ve gönül dünyasına aktarıldığı orijinal bir çalışma niteliğindedir.

¹²³ Sivâsî, diğer çiçeklerden ayrı başlıklar altında özellikleriyle birlikte bahsederken reyhanın güzel insan olmayı remzeden çiçek olduğunu zikretmekle yetinir. Sivâsî, *Gülşen-Âbâd*, 30; Sivasi, *Şemsettin Sivasi Divanı (Tasavvufta Çiçeklerin Dili Gülşen-Âbâd)*, 20-22. Son zikredilen kaynaktaki Sivâsî'nin *Gülşen-Âbâd* adlı eserinin onun *Divân*'ı olarak takdim edilmesi hatadır.

¹²⁴ Zavotçu, *Türk Edebiyatında Gül ve Bülbül Mesnevileri*, 162-175.

İthaf

Bu makale, İsrail'in Gazze'deki üniversitelere, okullara, hastanelere, mülteci kamplarına, evlere, camilere ve kiliselere düzenlediği vahşi, barbar, insanlık ve hukuk dışı saldırıları nedeniyle hayatını kaybeden bilim insanları, öğrenciler, sağlık çalışanları, din adamları, gazeteciler, bebekler, çocuklar ve masum sivillere ithaf edilmiştir. İsrail'in iki milyondan fazla Gazzeliyi evlerinden ve topraklarından sürgün etmek istemesi insanlık dışıdır. İsrail'in uluslararası hukuka, insan hak ve hürriyetlerine aykırılık içeren tüm işgal ve saldırıları suçtur ve bu nedenle yargılanması gerekmektedir.

This article is dedicated to the scientists, students, health workers, religious officials, journalists, babies, children and innocent civilians who lost their lives as a result of Israel's brutal, barbaric, inhumane and illegal attacks on universities, schools, hospitals, refugee camps, homes, mosques and churches in Gaza. Israel's attempt to expel more than two million Gazans from their homes and lands is inhumane. All Israeli occupations and attacks that violate international law, human rights and freedoms are crimes and therefore Israel must be prosecuted.

هذه المقالة موجهة إلى العلماء والطلاب وعاملين في مجال الصحة ورجال الدين والصحفيين والرضع والأطفال والمدنيين الأبرياء الذين فقدوا حياتهم بسبب الهجمات الوحشية واللاإنسانية وغير القانونية التي شنتها إسرائيل على الجامعات والمدارس والمستشفيات ومخيمات اللاجئين والمنازل والجوامع والكنائس الموجودة في غزة. فما تريده إسرائيل من نفي وتهجير أكثر من مليوني فلسطيني من أراضيهم ومنازلهم هو أمر غير إنساني. إن كافة ما تفعله إسرائيل من هجمات تتنافى مع حقوق الإنسان والحريات والقانون الدولي هي جرائم ولهذا السبب يجب محاكمته

Yazarlık Katkısı

Araştırma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Araştırma doküman incelemesine dayalı olduğundan etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Abdi-zâde, Hüseyin Hüsâmeddin. *Amasya Tarihi*. İstanbul: Hikmet Matbaası, 1327-1330.
- Abdullah b. el-Mübârek. *el-Cihâd*. thk. Nezîh Hammâd. Tunus: ed-Dâru't-Tunûsiyye, 2. Basım, 1392/1972.
- Acun, Hakkı. "Sivas ve Çevresi Tarihi Eserlerinin Listesi ve Turistik Değerleri". *Vakıflar Dergisi* 20, (1988), 188-197.
- Açıl, Berat. *Klasik Türk Edebiyatında Alegori*. İstanbul: Küre Yayınları, 2013.
- Aksoy, Hasan. *Şemseddîn-i Sivâsî: Hayatı, Eserleri ve Mevlidi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1983.
- Aksoy, Hasan. "Şemsî'nin Gülşen-Âbâd Mesnevîsi". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3, (1985), 123-177.
- Aksoy, Hasan. *Gülşen-Âbâd: İnceleme-Metin-Sözlük*. İstanbul: İslam Medeniyeti Vakfı Yayınları, 1990.
- Aksoy, Hasan. "Derviş Şemseddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/197-198. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Aksoy, Hasan. "Gülşen-Âbâd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14/255. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

- Aksoy, Hasan. “Şemseddin Sivâsî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/524-525. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Aksoy, Hasan. “Şemseddin Sivâsî'nin Gülşen-Âbâd adlı Mesnevî'sinde Gül”. *Gül Kitabı*. ed. Bilal Kemikli - Selami Turan. 68-75. Isparta: Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 2010.
- Aksoy, Hasan. “Has Bahçede Çiçek Bezmi Gülşen-Âbâd”. *Şemseddin Sivâsî Sempozyum Bildirileri*. ed. Ahmet Dağüstü. 235-245. Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015.
- Aktaş, Hasan. *Klasik Türk Edebiyatında Sembolik (Temsili) Anlatım Üslûbunun Gelişimi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Albayrak, Vesile. “Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği ve Bu Geleneğe Mantıku't-Tayr Tercümelere”. *Turkish Studies* 7/4, (2012), 655-669. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3570>.
- Alsancak, Zeynep. *Türk Kültüründe Gülün Simgesel Anlamları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Andı, M. Fatih. “Modern Türk Şiirinde Gül İmajı”. *Gül Kitabı*. ed. Bilal Kemikli - Selami Turan. 3-19. Isparta: Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 2010.
- Aşkar, Mustafa. “Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/1, (1999), 535-564.
- Aşkun, Vehbi Cem. *Sivas Şairleri*. Sivas: Kâmil Matbaası, 1948.
- Atasoy, Nurhan. “Osmanlı Dönemi Tarikat Kıyafetleri ve Cihazları”. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sûfiler*. ed. Ahmet Yaşar Ocak. 189-219. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Attar, Feridüddin. *Mantıku't-Tayr (Kuş Dili)*. çev. Ayhan Yıldırım. İstanbul: Ataç Yayınevi, 2010.
- Ayhan, Necdet. *Tokat Zileli Muharrem Efendi'nin Künûzü'l-evliyâ ve rumûzü'l-asfiyâ Adlı Eserinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 2014.
- Ayvazoğlu, Beşir. *Güller Kitabı*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1992.
- Bardakçı, Ramazan. “Cumhuriyet Döneminde Yayınlanmış Mesneviler Üzerine-1”. *Turkish Studies* 8/1, (2013), 901-1001. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4035>
- Bayrak, Sancak Murat. *Eski Türk Edebiyatı'nda Alegorik Mesneviler*. Giresun: Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Belli, Handan. “Aşkın Tasavvufi Seyri: “Hüsn ü Aşk” Mesnevisini Metinlerarası İlişkilerle Yeniden Okumak”. *Turkish Studies* 10/4, (2015), 197-214. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7758>
- Bozaslan, Seda Uysal. *Abdülmeccid Sivâsî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevi'si ve Yûsuf-ı Sîneçâk'in Cezîre-i Mesnevi'sinin Türkçe Şerhleri*. Trabzon: Trabzon Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Bozaslan, Seda Uysal. “Şerh-i Cezîre-i Mesnevi'sinden Hareketle Abdülmeccid Sivâsî'nin Divanında Bulunmayan Türkçe Şiirleri”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 4/1, (2016), 257-279. <https://doi.org/10.7884/teke.527>
- Bûsîrî, İmam. *Kaside-i Bürde*. çev. Şemseddin Sivasi. haz. Hasibe Durmaz. İstanbul: Menekşe Kitap, 2018.
- Câmî, Molla. *Levâiyh (Seyr u Sülûk ve Vahdet-i Vücûda Dâir)*. çev. Şemseddin Sivasi. haz. Melek Gündüz Karacan. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016.
- Coşkun, Menderes. “Klasik Türk Şiirinde Mürekkep İstiare, Temsilî İstiare ve Alegori”. *Bilgi Dergisi* 38, (2006), 51-70.

- Çakıcı, Meryem Merve. *Şemseddîn-i Sivâsî'nin Gülşen-Âbâd Mesnevisinde Tasavvufî Unsur Olarak Çiçekler*. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Çap, Sabri. "Tasavvufta Gül Sembolü ve Gül İle İlgili Telakkinin Oluşmasında Uydurma Hadislerin Rolü". *Bilimname* 36/2, (2018), 455-498. <https://doi.org/10.28949/bilimname.411013>
- Çavuş, Mahmut. *Arakiyeci-zâde Ahmed b. Ali et-Tokâdî ve Şifâü'ş-Şafiyesinin Tahkiki*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Çelebi, Kâtip. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmî'l-kütübi ve'l-fünûn*. 2 Cilt. Bağdat: Mektebetü'l-müsennâ, 1941.
- Çınar, Fatih. *Şemseddîn-i Sivâsî ve Tasavvufî Görüşleri*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Deylemî. *el-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb*. thk. es-Sa'id b. Besyunî Zağlul. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1406/1986.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*. İstanbul: İnkılap Yayınları, ts.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. "Şemsiyye". *İslâm Ansiklopedisi*. 11/423. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1970.
- Gülşehrî. *Mantiku't-Tayr*. haz. Agah Sırrı Levend. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1957.
- Gündoğdu, Cengiz. "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin Türkçeye Şerh Geleneği ve Halvetî Şeyhi Abdülmecîd-i Sivâsî'nin Mesnevî Üzerine Çalışmaları". *Ekev Akademi Dergisi* 9, (2005), 103-123.
- Hammer, Joseph V. *Osmanlı Tarihi*. İstanbul: İlgî Kültür Sanat Yayınları, 2014.
- Harîrî-zâde, Mehmed Kemâleddin Efendi. *Tibyânü'l-vesâilî'l-hakâik fi beyâni selâsili't-tarâik*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bölümü, 430-432.
- Harputlu, Mehmet. "Şemsettin Sivasî'nin Gerçeküstü Gülşen Hikâyesi I". *Ahenk* 56, (2018), 24-34.
- Hoca-zâde, Ahmed Hilmi. *Ziyâret-i Evliyâ*. İstanbul: Dâru'l-hilâfeti'l-âliyye, 1317.
- Hulvî, Mahmûd Cemâleddîn. *Lemezât-ı Hulviyye ez Lemeât-ı Ulviyye*. haz. Mehmet Serhan Tayşi. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2013.
- İbnülemin, Mahmûd Kemâl İnal. *Son Asır Türk Şairleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1988.
- Kalkandelen A. Hilal. "Nevâî Bahçesinde Güller, Goncalar". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29, (2008), 107-115.
- Karadüz, Siddık. *Derviş Şemsi'nin Deh-Murg'unun Karşılaştırmalı Metni ve Benzeri Eserlerle Genel Bir Mukayesesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.
- Levend, Âgâh Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.
- Macit, Muhsin. "İlk Klasik Dönem (1453-1600) Mesneviler-Temsilî (Alegorik) Mesneviler". *Türk Edebiyatı Tarihi*. haz. Talat Sait Halman vd. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.
- Müstakim-zâde, Süleyman Sa'deddîn Efendi. *Mecelletü'n-nisâb*. Ankara: Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, 2000.
- Nazmî, Mehmed Efendi. *Hediyyetü'l-ihvân (Osmanlılarda Tasavvufî Hayat)*. haz. Osman Türer. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Önder, Özlem. *Hüsn ü Aşk'taki Yolculuk Sürecinin İnsanın Olgunlaşmasına Etkisi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Programı, 2006.
- Öngören, Reşat. *Osmanlılar'da Tasavvuf*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Özköse, Kadir. "Zileli Muharrem Efendi'nin Tasavvufî Düşüncesi". *Tarihi ve Kültürüyle II. Zile Sempozyumu*. ed. Mehmet Yardımcı. 338-343. İzmir: Zile Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.

- Pomakoğlu, Ayşegül. "Klasik Türk Edebiyatından Bir Alegori Örneği Olarak Mu'înî'nin Şem 'u Pervane Mesnevisi". *Türklük Bilgisi Araştırmaları* 46, (2016), 339-353.
- Sadi. *Bostan*. çev. Hikmet İlaydın. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Sadi. *Gülistan*. çev. Adnan Karaismailoğlu. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
- Safâyî, Mustafa. *Nuhbetül-âsâr min fevâidi'l-eş'âr (Tezkire-i Safâyî)*. haz. Pervin Çapan. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Saîd b. Mansûr. *Sünen*. thk. Habiburrahman el-A'zamî. 2 Cilt. Hindistan: ed-Dâru's-Selefiyye, 2. Basım, 1403/1982.
- Sak, Vesile Albayrak. *Kadioğlu Şeyh Mehmed ve İnşirâhu's-Sadr Mesnevisi*. Konya: Sileçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Sak, Vesile Albayrak. "Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği ve Bu Geleneğe Mantıku't-Tayr Tercümelere". *Turkish Studies* 7/4, (2012), 655-669.
- Salname-i Vilayeti Sivas 1308*. Sivas: Sivas Vilayet Matbaası, 1891.
- Sâmî, Şemseddîn. *Kâmûsü'l-a'lâm*. İstanbul: Mihran, 1306.
- Sivâsî, Recep. *Necmül-hüdâ fi menâkibi'ş-şeyh Şemsüddîn Ebi's-Senâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Paşa, 694/2.
- Sivâsî, Recep. *Şems-i Sivâsî Menakıbnamesi*, çev. Fatih Çınar, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2020.
- Sivâsî, Şemseddin. *Kaside-i Bürde, İrşâdü'l-Avam*. haz. Hüseyin Akkaya. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015.
- Sivâsî, Şemseddin. *İbret-Nümâ*. haz. Erol Çöm. Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015.
- Sivâsî, Şemseddin. *Umdetül-Edîb fi Ta'lîm ve't-te'dîb, es-Safâyih fi tercümeti'l-Levâyih*. haz. Yusuf Yıldırım. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017.
- Sivâsî, Şemseddin. *Gülşen-Âbâd*. haz. Hasan Aksoy. Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2019.
- Sivasi, Şemsettin. *Şemsettin Sivasi Divanı (Tasavvufta Kuşların Dili)*. haz. Hasibe Durmaz. İstanbul: Menekşe Kitap, 2019.
- Sivasi, Şemsettin. *Şemsettin Sivasi Divanı (Tasavvufta Çiçeklerin Dili Gülşen-Âbâd)*. haz. Hasibe Durmaz. İstanbul: Menekşe Kitap, 2019.
- Süreyya, Mehmet. *Sicill-i Osmanî yahud tezkire-i meşâhir-i Osmâniyye*. haz. Ali Aktan vd. İstanbul: Sebil Yayınevi, 1996.
- Tâhir, Mehmed. *Meşâyih-i Osmâniyeden Sekiz Zâtın Terâcim-i Ahvâli*. nşr. Tüccâr-zâde İbrahim Hilmî. İstanbul: Kütüphâne-i İslâm, 1318/1900.
- Tâhir, Mehmed. *Ahlak Kitaplarımız*. İstanbul: Necmi İstikbâl Matbaası, 1325.
- Tâhir, Mehmed. *Osmanlı Müellifleri*. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2000.
- Tanrıkulu, Elif. *Dîvân Şiirindeki Mantıku't-Tayr Geleneğinin Metinlerarası İlişkiler Bağlamında İncelenmesi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Telkenaroğlu, M. Rahmi. "Zileli Muharrem Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-2/701-702. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.
- Toparlı, Recep. "Gülşen-Âbâd'ın Yayını Üzerine". *İslâmî Edebiyat* 13, (1991), 59-60.
- Vassâf, Hüseyin. *Sefîne-i Evliyâ*. haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz. 5 Cilt. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Vicdânî, Sâdık. *Tomâr-ı Turûk-ı Aliyye (Tarikatler ve Silsileleri)*. haz. İrfan Gündüz. İstanbul: Enderûn Kitabevi, 1995.
- Yağcıoğlu, Songül Aydın. "Hüsün ü Aşk ve Nazirelerinin Şekil ve Muhteva Bakımından Mukayesesi". *International Journal of Social Sciences and Education Research* 3/5, 1561-1580. <https://doi.org/10.24289/ijsser.317704>

- Yılmaz, Kübra. "Temsilî-Alegorik Tartışmaları Bağlamında Bir Aşk Mesnevisi: Şems ü Kamer". *Bilimname* 39/3 (2019), 221-246. <https://doi.org/10.28949/bilimname.644524>
- Zavotçu, Gencay. *Türk Edebiyatında Gül ve Bülbül Mesnevileri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.
- Zorlu, Cihat. *Ebu'l-Leys Muharrem Bin Muhammed ez-Zîlî'nin Hubbu'l-Mesâil Adlı Eseri Bağlamında Fıkıh Tasavvuf İlişkisi*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.